

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ KATEDRA

IEVA MAČINSKAITĖ
Magistro studijų programos *Istorija ir Politika*
II kurso studentė

LIETUVOS IR LATVIJOS BENDRADARBIAVIMAS ŠVIETIMO SRITYJE
TARPUKARIU

Magistro darbas

Mokslinis vadovas prof. dr. Sandra Grigaravičiūtė

Darbas originalus – Ieva Mačinskaitė (.....)

Šiauliai,
2018

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. LIETUVIAI LATVIJOJE IR LATVIAI LIETUVOJE 1918–1930 M. TAUTINIŲ MAŽUMŲ ŠVIETIMO BŪKLĖ.....	11
1.1. Latvių tautinės mažumos švietimo tendencijos Lietuvoje.....	11
1.2. Lietuvių diasporos švietimo reikalai Latvijoje.....	14
1.3. Lietuvių bendruomenės veikla Latvijoje.....	19
2. LIETUVOS – LATVIJOS MOKYKLŲ KONVENCIJA PASIRAŠYMAS, VYKDYMAS, DENONSAVIMAS.....	26
2.1. Konvencijos pasirašymas ir įgyvendinimas 1931 – 1937 m.....	26
2.2. Konvencijos denonsavimas ir džentelmeniškas susitarimas tarp Latvijos ir Lietuvos.....	42
3. KONKREČIŲ LIETUVIŲ ŠVIETIMO ĮSTAIGŲ VEIKLA KONVENCIJOS LAIKOTARPIU. DAUGPILIO RAJONO ATVEJIS	45
3.1. Lietuvių mokyklų veikla.....	45
3.1.1. Aknystos lietuvių pagrindinė mokykla.....	45
3.1.2. Subato lietuvių pagrindinė mokykla.....	47
3.1.3. Lašų valsčiaus lietuvių pagrindinė mokykla Eglaitėje.....	50
3.1.4. Indricos lietuvių pagrindinė mokykla.....	51
3.1.5. Neretos lietuvių pagrindinė mokykla.....	52
3.2. Latvių mokyklų, kuriose vyko lietuvių kalbos pamokos veikla.....	54
3.2.1. Gryvos latvių pagrindinė mokykla.....	54
3.2.2. Kalkūnų latvių pagrindinė mokykla.....	55
3.2.3. Medumo latvių pagrindinė mokykla.....	56
IŠVADOS.....	57
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	60
SANTRAUKA.....	63
SUMMARY.....	64

IVADAS

Temos aptarimas.

Iš visų baltų genčių išliko tik lietuviai ir latviai. Per pusantro tūkstantmečio baltai neteko 4/5 teritorijos. Prūsai suvokietėjo, jotvingiai nutautėjo, sulietuvėjo ar sulatvėjo kuršiai, žiemgaliai, sėliai. Sumažėjo plotai, kuriuose vartojamos lietuvių bei latvių kalbos¹.

Lietuvos ir Latvijos valstybiniai santykiai buvo užmegzti Pirmajam pasauliniam karui einant į pabaigą. 1918 m. kovo 9 d. Lietuvos Taryba nutarė, kad Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti kartu su oficialiais Lietuvos Tarybos atstovais padės lietuvių tremtiniais, esantiems Daugpilyje, grįžti į tėvynę. Balandžio pradžioje Aleksandras Stulginskis išvyko į Daugpilį, norėdamas susisiekti su Daugpilyje gyvenančiais lietuviais².

Teikti pagalbą tremtiniais, tarpininkauti tarp jų ir vokiečių valdžios, palengvinti keliavimo sąlygas, buvo sudaryti vietiniai komitetai tremtiniais globoti. Tokie komitetai veikė Rezeknėje, Daugpilyje³. Kunigas Jonas Vailokaitis dirbo įgaliotuoju ministru Pskove ir Rezeknėje, kunigas Draugelis ir inžinierius Tadas Šulcas buvo oficialūs atstovai visame šiaurės vakarų fronto regione⁴.

Tarpukario periodu, Nepriklausomose Lietuvos ir Latvijos respublikose buvo gausu tautinių mažumų atstovų. Diasporų gyvenimo, veikimo ir kitos sferos buvo nustatytos konstitucijose bei kituose teisės aktuose. Aktualūs buvo ir švietimo reikalai, mokyklų, gimtosios kalbos mokymo klausimas.

Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimą mokyklų klausimu būtų galima suskirstyti į tris laikotarpius:

- 1) iki konvencinį – 1918 – 1930 m.;
- 2) konvencinį – 1931 – 1937 m.;
- 3) po konvencinį – 1937 – 1940 m.⁵

Pirmojo laikotarpio metu buvo siekiama glaudesnio bendradarbiavimo švietimo srityje. Tačiau nebuvo nuveikta jokių realių darbų. Antrasis laikotarpis buvo pats svarbiausias. Jo metu pasirašyta tarpvalstybinė mokyklų konvencija, buvo organizuojami mišrios Lietuvos – Latvijos komisijų mokyklų

¹ Butkus, A. *Latviai*. Kaunas. 1995. p. 5.

² Eidintas, A., Lopata, R. Lietuvos Tarybos Prezidiumo posėdžių 1918 m. protokolai. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1990 metai. Vilnius. 1992. p. 106 – 109.

³ Draugelis S. Tremtinių grąžinimo reikalais. *Lietuvos aidas*. 1918 gegužės 7 d. nr. 54. p. 2.

⁴ Mūsų žinios. Vilnius. *Darbo balsas*. 1918 birželio 6 d. nr. 24. p. 9.

⁵ Grigaravičiūtė, S., Lithuanian sources on implementation of the school convention signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki. Proceedings of the 18th international scientific readings. History XII*. Daugavpils. 2009. p. 83.

reikalams posėdžiai. Trečiuoju laikotarpiu Latvija denonsavo mokyklų konvenciją su Lietuva, nors faktiškai ji tebegaliojo iki 1940 m.⁶

Istoriografija ir šaltiniai.

Lietuvos ir Latvijos santykiai švietimo srityje 1918–1940 m. nėra labai daug istorikų dėmesio susilaukusi tyrimo tema. Šia tema rašė Dangiras Mačiulis savo straipsnyje „1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje“⁷ ir Sandra Grigaravičiūtė „Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931“⁸. Abu autoriai analizavo Mokyklų konvenciją, veiksnius dariusius įtaką jos sudarymui, vykdymui bei nutraukimui. D. Mačiulis daugiau dėmesio skyrė konvencijos pasirašymo priešistorei, o S. Grigaravičiūtė jos denonsavimo aplinkybėms, įgyvendinimo mechanizmams.

Daug faktų apie latvių mokyklas tarpukario Lietuvoje buvo rasta Benedikto Šetkaus straipsnyje „Latvių mokykla Lietuvoje 1918–1940 m.“⁹. Ten pateikta duomenų apie latvių mokyklų, mokinių skaičių, mokyklų raidos tendencijas Lietuvoje.

Naudinga darbai buvo Alvydo Butkaus monografija „Latviai“¹⁰ analizuojanti latvių istoriją, diplomatiją, tautosaką. Paminėtas ir Latvijos nepriklausomybės laikotarpis, kultūriniai santykiai su Lietuva, minimas ir švietimas. A. Butkus yra parašęs ir straipsnį „Lietuvos ir Latvijos konfederacija“¹¹. Čia minimi Baltijos šalių, ypač Latvijos ir Lietuvos glaudesnio bendradarbiavimo bandymai tarpukario periodu. Minimos visos svarbiausios Baltijos šalių konferencijos, priimti teisės aktai. Buvo paminėta ir mokyklų, universitetų padėtis.

Daktaro disertaciją tema „Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918–1940 m.“¹² parašė Vilma Akmenytė. Ji nemažai dėmesio skyrė įstatymų, reglamentavusių pilietybės suteikimo, valstybinės sienos kirtimo sąlygas, taip pat įstatymų, taikytų pasienio gyventojų ūkinei veiklai, aptarti. Vienas disertacijos poskyris skirtas latvių mokykloms Lietuvoje. Jame apibūdinama tarpukario švietimo padėtis tautinių mažumų mokyklose.

⁶ Gervetauskaitė, E. *Latviai Klaipėdos krašte 1923–1939 m.* Vilnius. 2015. p. 27.

⁷ Mačiulis, D. 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73). p. 35–50.

⁸ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII.* Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 82–89.

⁹ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 53-64.

¹⁰ Butkus, A. *Latviai*. Kaunas. 1995.

¹¹ Butkus, A. *Lietuvos ir Latvijos konfederacija*. Interaktyvus [žiūrėta 2017 m. lapkričio 15 d.] <<http://alkas.lt/2015/11/18/a-butkus-lietuvos-ir-latvijos-konfederacija/>>.

¹² Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008

Šiaulių universiteto magistrantė Lyga Klava yra parašiusi baigiamąjį magistro darbą tema „Rygos lietuvių draugijų veikla XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje: švietimas, kultūra ir politika“¹³. Autorė savo darbe užsimena apie lietuvių emigrantų veiklą ir pasiekimus švietimo, kultūros bei politikos srityse. Poskyryje apie švietimą pateikta nemažai informacijos apie tuometinę situaciją lietuvių mokyklose, bandymą išvengti nutautėjimo.

Latvių istoriko Eriko Jekabsono straipsnis „Lietuvių tautinė mažuma Latvijoje (nuo XIX a. pab. iki 1940 m.) lietuviai katalikų kunigai“¹⁴ skirtas lietuvių katalikų kunigams, kurie vaidino esminį vaidmenį užtikrinant ir plėtojant lietuvių mažumos kultūros, švietimo ir visuomeninių organizacijų sistemos veiklą tarpukario Latvijoje.

Kazimieras Garšva savo straipsnyje „Latvijos lietuviai ir jų kultūra“¹⁵ analizuoja XX a. Latvijos pasienyje su Lietuva įsikūrusių gyvenviečių raidą. Ten gyvenusius lietuvių skaičių, veikusias draugijas, mokyklas ir t.t.

Aldona Gaigalaitė savo straipsnyje „Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919 – 1940 metais“ publikuotame Lietuvos istorijos metraštyje, tiria lietuvių organizacijų Latvijoje veiklas, jų finansavimo šaltinius, gautų lėšų paskirstymą. Užsimenama apie didžiausius lietuvių diasporos šviesuolius, inteligentus bei jų veiklą¹⁶.

Dar viena monografija apie Latvijoje gyvenančius lietuvius „Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos“¹⁷ buvo išleista Lietuvos istorijos instituto autorių. Irena Regina Merkienė rašė apie tarpukariu lietuvių etninę savimonę veikusias priežastis. Užsimenama apie sunkumus, kuriuos lietuvių vaikams teko išverti latviškose mokyklose.

Apie Lietuvos – Latvijos politinius ryšius nemažai tyrimų yra atlikę jau anksčiau minėti D. Mačiulis, E. Jekabsonas, S. Grigaravičiūtė ir Z. Butkus.

Savo straipsnyje „Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis“¹⁸ D. Mačiulis analizuoja problemas su kuriomis susiduria lietuviai Latvijoje. Jis siekė atskleisti Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje požiūrį į vietos lietuvių bendruomenę, Latvijos bandymą juos asimiliuoti, lietuviškų mokyklų nykimą, kaip į visą tai reagavo Lietuvos valdžia. Panaši tema gvildinama ir kitame straipsnyje „Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje“

¹³ Klava, L. *Rygos lietuvių draugijų veikla XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje: švietimas, kultūra ir politika*. Šiauliai. 2015.

¹⁴ Jekabsonas, E. Lietuvių tautinė mažuma Latvijoje (nuo XIX a. pab. iki 1940 m.) lietuviai katalikų kunigai. *Lietuvos istorijos studijos*. nr. 35. 2015.

¹⁵ Garšva, K. Latvijos lietuviai ir jų kultūra. *Gimtasai kraštas*. nr.3. 2010.

¹⁶ Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996.

¹⁷ Savoniakaitė, V. et al. *Pietryčių Latvijos lietuviai*. Versus Aureus. 2005.

¹⁸ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1. 2007.

¹⁹. Čia vėl iškeliama pagrindinė Lietuvos išeivių problema – nutautėjimas. Lietuvių etninės tapatybės sauga tapo vienu svarbiausiu Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje rūpesčiu. Ja rūpintasi remiant lietuviškas draugijas, steigiant lietuviškas mokyklas.

Dar dviejuose savo straipsniuose „Latvijos užsienio reikalų ministro V. Munterio bandymas tarpininkauti Lenkijai ir Lietuvai sprendžiant 1938 m. kovo mėnesį plykstelėjusį konfliktą“²⁰ ir „Latvijos konsulas Vilniuje ir konsulo Felikso Donaso pranešimai 1939 m. rudenį“²¹ E. Jakobsonas rašo apie 1938–1939 m. įvykius per diplomatinę prizmę. Pateikti archyviniai Latvijos konsulo Lietuvoje pranešimai. Bandoma nubrėžti aiškesnį prieškarinį vaizdą, Latvijos poziciją Lietuvos bei Lenkijos santykių atžvilgiu.

Daug informacijos apie diplomatinius Lietuvos ir Latvijos ryšius buvo rasta S. Grigaravičiūtės straipsniuose „Latvijos konsulas Vilniuje 1923–1940 metais“²², „Lithuanian Consulate in Riga in 1925–1940“²³, „Primary and secondary sources on the Lithuanian consulate in Daugavpils“²⁴ bei „Lithuanian – Latvian consular cooperation in Vladivostok (1921–1922)“²⁵.

Vilniaus universiteto istorikas Zenonas Butkus parašė monografiją „Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais“²⁶. Daugiausia vietos skiriama diplomatinei Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimo istorijai, aptariama to laikotarpio geopolitinė situacija. Kitų, didžiųjų, valstybių varžybos dėl įtakos Baltijos šalyse. Užsimenama ir apie ekonominius ryšius, jų poveikį politiniams sprendimams.

Edita Gervetauskaitė rašė savo magistro darbą tema „Latviai Klaipėdos krašte 1923–1939 m.“²⁷. Darbe tiriamas politinis, socialinis latvių gyvenimas Klaipėdos krašte. Latvijos konsulato darbas, svarbiausi, to laikotarpio teisės aktai, reglamentuojantys svetimšalių gyvenimą ir veiklą Lietuvoje.

¹⁹ Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr. 2. 2007.

²⁰ Jakobsonas, E. Latvijos užsienio reikalų ministro V. Munterio bandymas tarpininkauti Lenkijai ir Lietuvai sprendžiant 1938 m. kovo mėnesį plykstelėjusį konfliktą. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr. 1. 2012.

²¹ Jakobsonas, E. Latvijos konsulas Vilniuje ir konsulo Felikso Donaso pranešimai 1939 m. rudenį. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr. 2. 2009.

²² Grigaravičiūtė, S. Latvijos konsulas Vilniuje 1923–1940 metais. (Consulate of Latvia in Vilnius, 1923–1940). *Vilniaus istorijos metraštis = Annales historiae Vilnensis*. 2007. t. 1.

²³ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Consulate in Riga in 1925–1940. *Vēsture: avoti un cilvēki. XIX zinātniskie lasījumi. Vēsture XIII*. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2010.

²⁴ Grigaravičiūtė, S. Primary and secondary sources on the Lithuanian consulate in Daugavpils. *Vēsture: avoti un cilvēki. Proceedings of the 16th International Scientific Readings. History X*. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2007.

²⁵ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian – Latvian consular cooperation in Vladivostok (1921–1922). *Sabiedrība un kultūra XIX*. Liepāja. 2017.

²⁶ Butkus, Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919 – 1929 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1993.

²⁷ Gervetauskaitė, E. *Latviai Klaipėdos krašte 1923–1939 m.* Vilnius. 2015.

Apie Lietuvos užsienio politiką du toms yra išleidęs Vytautas Žalys „Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)“²⁸. Darbuose analizuojama tarptautinė Lietuvos padėtis, santykiai su kitomis valstybėmis, geopolitinė situacija.

Šaltiniai. Labai svarbūs tyrimui buvo nepublikuoti archyviniai dokumentai saugomi, Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau LCVA). Buvo remtasi LCVA Užsienio reikalų ministerijos fondo (f. 383) 7 aprašu²⁹ bei Švietimo ministerijos fondo (f. 391) 3 aprašu³⁰. Daugiausiai tai – diplomatinio susirašinėjimo dokumentai. Tarp jų dokumentai siųsti iš Daugpilio konsulo Lietuvos pasiuntinybei Latvijoje arba jau minėtosios pasiuntinybės pranešimai Lietuvos užsienio reikalų ministerijai ir atvirkščiai. Dokumentuose išdėstoma lietuvių Latvijoje informacija, susijusi su švietimu, mokyklomis, Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencijos klausimais. Pateikiama nemažai statistinių duomenų apie mokyklas, mokinius bei mokytojus.

Analizuojant tarptautines sutartis labai reikšmingas buvo Z. Butkaus sudarytame dokumentų rinkinyje „Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais“³¹ publikuotas Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcijos pridedamasis protokolas, kuris atspindi mokyklų konvencijos, pasirašytos 1931 m., pokyčius. Minimios ir kitos tarp Lietuvos ir Latvijos pasirašytos sutartys.

Kalbant apie periodinius leidinius, būtina paminėti savaitinį laikraštį, kuris buvo leidžiamas šeštadieniais, „Rygos balsas“³². Pats laikraštis save pristatė kaip demokratinį lietuvių laikraštį Latvijoje. Nedidelės apimties leidinyje buvo platinamos tiek Lietuvos, tiek Latvijos naujienos, teisės aktai, įstatymai liečiantys lietuvių tautinę mažumą.

Lietuvoje buvo leidžiami šie leidiniai: Prano Dovydaičio mėnesinis laikraštis „Lietuvos mokykla“³³ bei pedagogikos ir tautinės kultūros laikraštis „Tautos mokykla“³⁴. Juose buvo galima rasti naujienų ir apie lietuvių švietimo situaciją Latvijoje.

Tyrimo problemos formulavimas.

Atliekant tyrimą aktualiausia informacija buvo saugoma Lietuvos centriniame valstybės archyve. Kadangi ten archyvuoti, su tyrimu susiję, dokumentai atspindi daugiausiai Lietuvos ir jos diplomatinio pasiuntinybių susirašinėjimus, iškilo sunkumų bandant rekonstruoti Latvijos poziciją kai kurių

²⁸ Žalys, V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940)*. Vilnius: Versus Aureus. 2007. t. 1. Žalys, V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940)*. Vilnius: Edukologija. 2012. t. 2.

²⁹ *Lietuvos centrinių valstybės archyvas*, f. 383, ap. 7.

³⁰ *Lietuvos centrinių valstybės archyvas*, f. 391, ap. 3.

³¹ Butkus, Z. *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918-1940 metais*. Vilnius. 2008.

³² *Rygos balsas* nuo 1921 iki 1931 metų.

³³ *Lietuvos mokykla* nuo 1918 iki 1940 metų.

³⁴ *Tautos mokykla* nuo 1933 iki 1940 metų.

problemų atveju. Būtų labai naudinga pasigilinti į Latvijos konsulo Lietuvoje Rudolfo Puikio pranešimus Latvijai, tačiau latvių kalbos nemokėjimas to neleido padaryti. Iš turimų dokumentų bandyta kuo plačiau įsigilinti į temą, pateikti bendrą tyrimo vaizdą, išliekant nešališkai.

Temos aktualumas ir naujumas.

Norint išsamiai ir objektyviai išanalizuoti Lietuvos istoriją, negalima pamiršti ir lietuvių emigrantų. Nepaisant buvimo kitoje šalyje, jie vis vien buvo Lietuvos piliečiais, reprezentavo savo valstybę, kultūrą. Lietuvių bei latvių tautinių mažumų istorija yra aktuali norint nušviesti giminingų baltų tautų dvišalių santykių raidą.

Tyrimo tema nėra visiškai nauja, ją jau yra nagrinėję abiejų šalių istorikai. Todėl iš daugelio šaltinių buvo atrinkta ir susisteminta informacija. Bandyta kuo nuosekliau išanalizuoti pasirinktą temą, lyginant skirtingų autorių tyrimus ir iš jų atrenkant kuo tikslesnius duomenis. Išsiaiškinus bendruosius Lietuvos ir Latvijos santykius švietimo srityje buvo įsigilinta į konkrečius pavyzdžius. Tam pasirinktos lietuvių Latvijoje mokyklos veikusios Daugpilio rajone. Šita tyrimo dalis yra nauja, anksčiau netyrinėta. Buvo norima parodyti, kaip dvišaliai susitarimai veikė praktikoje, su kokiomis problemomis susidūrė jų įgyvendintojai.

Temos chronologinės ribos.

Temos chronologinės ribos apima laikotarpį nuo 1918 m. kai Lietuva ir Latvija paskelbė nepriklausomybę iki 1940 m. kai abi buvo okupuotos Sovietų Sąjungos. Tyrimas atliekamas laiko intervale, kai abi šalys buvo nepriklausomos respublikos.

Tyrimo objektas.

Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimas švietimo srityje tarpukario periodu.

Tyrimo tikslas.

Šio darbo tikslas – ištirti Lietuvos ir Latvijos santykius švietimo srityje tarpukariu ir atskleisti jų dinamiką.

Tyrimo uždaviniai.

1. Palyginti lietuvių ir latvių tautinių mažumų švietimo būklę naujai sukuriose Respublikose (1918–1930 m.);
2. Išsiaiškinti, kaip pasikeitė situacija švietimo srityje pasirašius Lietuvos – Latvijos mokyklų konvenciją, konvencijos sudarymo ir denonsavimo priežastis;
3. Išanalizuoti lietuvių mokyklų Daugpilio rajone situaciją mokyklų konvencijos veikimo periodu.

Tyrimo metodai.

Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą bei realizuoti suformuluotus uždavinius, į pagalbą pasitelkti šie mokslinio tyrimo metodai: lyginamasis, mokslinės literatūros ir šaltinių analizės, sintezės.

Sąvokos.

Norint kuo išsamiau išanalizuoti pasirinktą temą, pirmiausia reikia suprasti švietimo sąvoką, ką ji reiškia ir iš kokių elementų susideda.

Paskutiniaisiais dešimtmečiais iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo švietimas, kaip edukologijos terminas, buvo vartojamas daugiausia administraciniais dalykais. Tarkime, švietimo sistema, politinis švietimas, lytinis švietimas. Tokie žodžių junginiai nusakė nediferencijuotą, į asmenybę neorientuotą ugdymą. O atkūrus šalies nepriklausomybę, atitinkamos ministerijos pavadinime išliko žodis švietimas. Ministerija vadinasi Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.³⁵

Aktualu tai, kad nuo 2009 m. į lietuvių kalbą verčiant Europos Sąjungos dokumentus, švietimo terminas pradėtas vartoti kaip vienintelis žodžio *education* atitikmuo. Būtent Švietimo ir mokslo ministerija darė įtaką termino švietimas suklestėjimui, nes ji rengia pedagoginę sferą reglamentuojančius įstatymus, dokumentus. Mokslininkams neformaliai buvo leista ir toliau vartoti ugdymo terminą, bet ar verta, kai dokumentuose vienareikšmiškai naudojamas švietimo terminas.³⁶

Dabar Lietuvoje yra susidariusi tokia situacija, kad neįmanoma atsakyti į klausimą, kuris terminas – auklėjimas, ugdymas ar švietimas – ką konkrečiai reiškia, kuo jie tarpusavyje skiriasi, kokie jų atitikmenys kitose kalbose.³⁷

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, švietimo terminas ir į jį sudarantys junginiai apibūdinami taip: „Švietimas – veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus. Mokyti yra prigimtinė kiekvieno žmogaus teisė. Švietimas, kaip asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas, grindžiamas žmogaus nelygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, dorinės atsakomybės pripažinimu, demokratiniiais santykiais, šalies kultūros tradicijomis. Švietimas saugo ir kuria tautos tapatybę, perduoda vertybes, kurios daro žmogaus gyvenimą prasmingą, visuomenės gyvenimą – darnų ir solidarų, valstybės – pažangų ir saugų. Švietimas savo paskirtį geriausiai atlieka tada, kai jo raida lenkia bendrąją visuomenės raidą. Jis yra prioritetiškai valstybės remiama visuomenės raidos sritis.“³⁸

³⁵ Bitinas, B. *Edukologijos terminija: kokybė ir problemos*. Klaipėda: KU leidykla, 2011. P. 25.

³⁶ Bitinas, B. *Edukologijos terminija: kokybė ir problemos*. Klaipėda: KU leidykla, 2011. P. 4.

³⁷ Rupšienė, L. „Švietimas ar edukacija“. *Pedagogika*. 2016. t. 122. Nr. 2. P. 5–16.

³⁸ *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489. Nauja įstatymo redakcija nuo 2011-07-01.

Antrame švietimo sistemos įstatymo skirsnyje kalbama apie švietimo sistemos sandarą. Ten pažymima, jog Lietuvos švietimo sistema apima:

- 1) formalųjį švietimą (pradinį, pagrindinį, vidurinį ugdymą, formalųjį profesinį mokymą ir aukštojo mokslo studijas);
- 2) neformalųjį švietimą (ikimokyklinį, priešmokyklinį, kitą neformalųjį vaikų (taip pat formalųjį švietimą papildantį ugdymą) ir suaugusiųjų švietimą);
- 3) savišvietą;
- 4) švietimo pagalbą (profesinį orientavimą, švietimo informacinę, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą, sveikatos priežiūrą mokykloje, konsultacinę, mokytojų kvalifikacijos tobulinimo ir kitą pagalbą).³⁹

Mano darbe sąvoka švietimas bus traktuojama kaip mokymas, mokymasis.

Darbo struktūra.

Darbą sudaro įvadas, 3 dalys (1 1. Lietuviai Latvijoje ir latviai Lietuvoje 1918–1930 m. Tautinių mažumų švietimo būklė; 2. Lietuvos–Latvijos mokyklų konvencija ir jos denonsavimo aplinkybės; 3. Lietuvių švietimo įstaigos Daugpilio rajone), išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, santrauka.

³⁹ *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489. Nauja įstatymo redakcija nuo 2011-07-01.

1. LIETUVIAI LATVIJOJE IR LATVIAI LIETUVOJE 1918–1930 M. TAUTINIŲ MAŽUMŲ ŠVIETIMO BŪKLĖ

1.1. Latvių tautinės mažumos švietimo tendencijos Lietuvoje

Norėdami geriau suprasti prielaidas vedusias į 1931 m. sausio 25 d. Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencijos pasirašymą, būtina išsiaiškinti latvių tautinės mažumos Lietuvoje švietimo tendencijas.

1916 m. Lietuvoje veikė 3, o 1918 m. jau 7 latvių mokyklos. Vokiečių kariuomenei paliekant Lietuvos teritoriją latvių mokyklų buvo įkurta dar daugiau. Benediktas Šetkus mano, kad jų buvo per 10⁴⁰. Tikslų skaičių pasakyti sudėtinga dėl nesutampančių duomenų šaltiniuose.

Pagal 1923 m. gyventojų surašymo duomenis, Lietuvoje užsiregistravo 14883 gyventojai, kurie save įvardijo latviais. Tarpukario Lietuvoje tai buvo penkta pagal dydį tautinė mažuma. Jų buvo dešimt kartų mažiau nei žydų, keturis kartus mažiau nei lenkų, du kartus mažiau nei vokiečių. Tačiau nepaisant nedidelio latvių skaičiaus, proporcingai išraiška jie turėjo daugiau pradžios mokyklų nei kitos tautinės mažumos⁴¹.

J. Vindikas rašė apie Lietuvos mokyklų pokyčius tarpukario periodu. Jo tyrimas apėmė laikotarpį nuo 1919 m. iki 1932 m. Per visą šitą laikotarpį latviškų pradžios mokyklų skaičius svyravo nuo 6 iki 11 mokyklų⁴².

1922 m. žurnale „Švietimo darbas“ pateikiama lentelė, kurioje teigiama, kad 1920 m. visose Lietuvos pradžios mokyklose mokėsi 593, o 1921 m. – 990 latvių tautybės mokinių⁴³.

Iki 1928 m. latvių pradžios mokyklų tinklas buvo ganėtinai stabilus. Mokinių skaičius išaugo nuo 322 vaikų 1921 m. iki 581 vaiko 1923 m. Tačiau krikščionims demokratams ir tautininkams pradėjus lietuvių mokymosi kitataučių mokyklose ribojimą, nukrito iki 313 mokinių 1928 m.⁴⁴

Latvių pradžios mokyklos veikė vien tik šiauriniuose Lietuvos rajonuose – Šiaulių, Pasvalio, Mažeikių, Kretingos. Nuo 1929 m. pastebimas latvių mokyklų mažėjimas, kuris buvo pristabdytas pasirašius Lietuvos – Latvijos mokyklų konvenciją⁴⁵.

⁴⁰ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 54.

⁴¹ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 53.

⁴² Vindikas, J. Pradžios mokykla Lietuvoj. *Mokykla ir gyvenimas*. 1934. nr. 2 p. 69.

⁴³ Mokyklos 1920 ir 1921 m. *Švietimo darbas*. 1922. nr. 1-2. p. 116-117.

⁴⁴ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 54.

⁴⁵ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 54.

Labai aktualus buvo mokyklų finansavimo klausimas. Neretai švietimas tapdavo pačių tautinių mažumų reikalu. Dėl finansavimo vyko Lietuvos ir Latvijos Švietimo bei Užsienio reikalų ministerijų derybos. Naujai įkurta Latvijos Respublika bandė reguliuoti šalies vidaus problemas, todėl nebuvo rodoma iniciatyva paremti už Latvijos ribų likusias tautines bendruomenes⁴⁶.

Lietuvoje aukščiausios valdžios institucijoms nerodant didelio susidomėjimo, teisę kontroliuoti kitataučius būdavo perleidžiama vietinės valdžios atstovams. Švietimo srityje tvarką prižiūrėjo mokyklų inspektoriai⁴⁷.

Štai kaip mokytojas A. Tarvydas 1921 m. atsiliepė apie egzaminuojamą Žagarės latvių pradžios mokyklą: „Iš minėtų mokyklų nė viena nepadarė tokio gero įspūdžio, kaip Žagarės latvių prad. mokykla. Egzaminų dieną mokykla papuošta visokiomis gėlėmis ir vainikais kaip per didžiausią metinę šventę. Viduje lietuvių ir latvių rašytojų paveikslai papuošti, mokiniai vaikštinėja šventadienio rūbais pasipuošę – visi mandagūs, gerai išauklėti. <...> Baigus egzaminuoti gražiai užgiedojo lietuvių ir latvių himnus. <...>“⁴⁸.

Nelietuvių kilmės mokytojams egzaminuoti Švietimo ministerijos pradžios mokslo departamentas liepė sudarinėti komisijas iš vietinių mokytojų. Norint gauti pažymą jaunesniojo pradedamosios mokyklos mokytojo vardui įgyti, asmuo turėjo mokėti lietuvių kalbą tiek, kiek mokytojų seminarijų rengiamosiose klasėse⁴⁹.

Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpiu veikė tik viena latvių vidurinė mokykla – progimnazija. Dėl nedidelio latvių skaičiaus ir jų nevienodo pasiskirstymo vidurinės mokyklos negalėjo būti didelės, o nesant tam tikro kiekio mokinių vienoje klasėje, tokių mokyklų negalėjo remti Švietimo ministerija. Negausiam tėvų būriui išlaikyti mokyklą buvo beveik neįmanoma⁵⁰.

Latvių progimnazija Joniškėje atidaryta 1921 m. spalio 1 d. Atidarymu pasirūpino vietos latviai sudarę komitetą ir įpareigoję jį rūpintis mokyklos reikalais. Švietimo ministerija jiems neprieštaravo. Pirmaisiais mokyklos veiklos metais buvo atidaryta tik viena 1-oji klasė, kurią lankė 12 mokinių. Ji veikė latvių pradžios mokyklos patalpose⁵¹.

Jau pirmaisiais mokyklos gyvavimo mėnesiais buvo susidurta su lėšų trūkumu. Latvių komitetas buvo išreiškęs savo pageidavimą, kad mokyklą finansiškai kuruotų Švietimo ministerija, tačiau dėl nepakankamo mokinių skaičiaus tuo metu lėšų išrūpinti nepavyko. Tačiau vėliau parama

⁴⁶ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008.p.108.

⁴⁷ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008.p.108.

⁴⁸ Tarvydas, A. Žagarė. *Šiaulių Naujienos*. 1926 m. birželio 20 d. nr. 26. p.2.

⁴⁹ Nr. 277. Laikinosios taisyklės jaunesniojo pradedamosios mokyklos mokytojo vardui įgyti. *Vyriausybės žinios*. 1920 m. kovo 15 d. nr. 22 . p. 3.

⁵⁰ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 59.

⁵¹ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 59.

buvo skirta. Vietos savivaldybė mokėjo už mokyklos patalpų nuomą, Švietimo ministerija skyrė lėšų vienai klasei išlaikyti, vėliau buvo išlaikomos jau dvi. Įdomu tai, kad iš viso buvo trys klasės su nepakankamu mokinių skaičiumi, tačiau dvi klases teoriškai laikant viena, buvo duotas finansavimas. Tai liudija, jog į latvių mokyklą buvo žiūrima palankiai, nes dėl mažo mokinių skaičiaus dviejų klasių finansavimas nebuvo privalomas. Du trečdaliai visų mokyklai išlaikyti reikalingų lėšų buvo skiriami iš valstybės biudžeto, likusius mokėjo mokinių tėvai⁵².

1924 m. atlikta progimnazijos revizija atskleidė nemažai trūkumų. Iš buvusių 35 pirmųjų į antrą klasę perėjo vos 5 mokiniai. Vėliau mokinių dar labiau sumažėjo, o Joniškio savivaldybė atsisakė skirti pašalpą latvių mokyklai. Švietimo ministras Kazimieras Jokantas nusprendė išimties tvarka pagelbėti latvių mokiniams. Ministrų kabineto sprendimu buvo skirta lėšų mokyklos įsiskolinimui likviduoti. Deja, nepaisant taikomų lengvatų dėl pastovaus mokinių stygiaus Joniškio mokyklai buvo sunku normaliai funkcionuoti⁵³.

Daug prie latvių bendruomenės problemų sprendimo Lietuvoje prisidėjo, nuo 1920 m. iki 1940 m. Šiauliuose dirbęs Latvijos konsulas, R. Puikis. Jis pats būdamas Lietuvos latviu aktyviai domėjosi tautiečių gyvenimo sąlygomis ir visomis išgalėmis stengėsi suaktyvinti jų veiklą. Neretai konsulo iniciatyva viršydavo Latvijos Užsienio reikalų ministerijos reikalavimus, tačiau R. Puikis visada ataskaitomis informuodavo apie savo veiklą. Konsulas net buvo įspėtas Lietuvos valdžios laikytis tinkamos subordinacijos. O jo noras sužinoti kiek pinigų Lietuva skiria latvių mokyklų Lietuvoje išlaikymui sukėlė Švietimo ministerijos nepasitenkinimą⁵⁴.

R. Puikis buvo puikiai susipažinęs su latvių tankiausiai apgyvendintu pasienio ruožu. Neretai ten nuvykdavo, domėjosi vietinių draugijų, mokyklų steigimo galimybėmis. Konsulas turėjo pastovų komunikacijos, informacijos rinkimo bei apsieitimo tinklą su vietiniais latviais, todėl galėjo labai greitai reaguoti į kylančias problemas. Latvijos Užsienio reikalų ministerija duodavo tiesioginius nurodymus konsului dėl informacijos apie vietos latvių kaupimo. Šituo dalykų intensyviai domėjosi Spaudos skyrius, todėl neretai R. Puikio ataskaitos buvo spausdinamos Latvijos spaudoje⁵⁵.

Bloga latvių mokyklų padėtis Lietuvoje privertė R. Puikį pateikti Latvijos pasiuntinybei Lietuvoje pasiūlymą dėl tarpvalstybinės sutarties pasirašymo, norint pagerinti mokyklų sąlygas. 1930 m. pasiuntinybei buvo nusiųsta detali latvių mokyklų Lietuvoje apžvalga, su pasiūlymais, kas galėtų

⁵² Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 60.

⁵³ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 60.

⁵⁴ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008. p. 109.

⁵⁵ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008. p. 110.

būti pakeista mokyklų steigimo, veikimo formalumuose. Į konsulo pasiūlymus buvo atsižvelgta kuriant Lietuvos – Latvijos mokyklų konvenciją⁵⁶.

Iki Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencijos pasirašymo Lietuvos latviai turėjo 7 valdžios išlaikomas mokyklas bei 5 valdžios išlaikomus „latviškus kompleksus“ prie lietuvių mokyklų⁵⁷.

1.2. Lietuvių diasporos švietimo reikalai Latvijoje

Lietuvių išeivių diasporos raida Latvijoje išnagrinėta kiek plačiau nei latvių Lietuvoje. Pirmasis gyventojų surašymas Latvijos Respublikoje vyko 1920 m. birželį. Jame buvo paminėti 25538 lietuviai. Rygoje jų užfiksuota 5325, Vidžemėje 677, Žiemgaloje 9765, Kurše 8636, Latgaloje 1135. Dar 800 lietuvių buvo aptikta 1921 m. vasarį Alūkstos apskrityje, kuri prieš tai buvo užimta Lenkijos kariuomenės⁵⁸.

Vėlesniais surašymo duomenimis 1925 m. Latvijoje užrašyti 23193 lietuviai. 1930 m. 25885 lietuviai, o 1935 m. jau tik 22843 lietuviai. Nors iš tiesų, 1935 m. gyventojų surašymo metu, dėl autoritarinio režimo, gyventojai vengė užsirašyti lietuviais⁵⁹.

Lyginant su laikotarpiu prieš Pirmąjį pasaulinį karą, lietuvių bendruomenė Latvijoje gerokai sumažėjo. Tačiau neatsisakė savo visuomeninių veiklos tradicijų. Lietuvius Latvijoje būrė įvairios draugijos. Didžiausia buvo Latvijos lietuvių sąjunga, turėjusi 18 skyrių, savo leidyklą, kuravusi saviveiklinį lietuvių teatrą. 1936 m. veikė net 17 lietuviškų draugijų. Nuo 1921 m. Rygoje buvo leidžiamas savaitraštis „Rygos balsas“⁶⁰.

Trečio dešimtmečio pradžioje Rygoje veikė keturios, Liepojoje – viena lietuvių pradinė mokykla. Žiemgalos regione, kur gyveno beveik pusė lietuvių tautinės mažumos, nebuvo nuolatos veikiančių lietuvių mokyklų. Lietuviškų mokyklų provincijose trūko, nes valsčiai nebuvo suinteresuoti mokyklų steigimu, kadangi jie būtų privalėję jas išlaikyti. Nebuvo kas mokytojauja, o ir pati bendruomenė nesugebėjo išsikovoti teisės turėti tautinę mokyklą⁶¹.

⁵⁶ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008. p. 112-113.

⁵⁷ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73). p. 42.

⁵⁸ Jekabsonas, E. Lietuvių tautinė mažuma Latvijoje (nuo XIX a. pab. iki 1940 m.) lietuviai katalikų kunigai. *Lietuvos istorijos studijos*, nr. 35. 2015. p. 87-88.

⁵⁹ Jakobsonas, E. Lietuvių tautinė mažuma Latvijoje (nuo XIX a. pab. iki 1940 m.) lietuviai katalikų kunigai. *Lietuvos istorijos studijos*, nr. 35. 2015. p. 87-88.

⁶⁰ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*, nr.1 . 2007. p. 76.

⁶¹ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73). p. 36.

1919 m. gruodžio 8 d. Latvijos taryba priėmė „Švietimo įstatymą“, kuris suteikė tautinėms mažumoms teisę Švietimo ministerijoje sudaryti savo tautinių mokyklų departamentus. Kiekvienos tautinės mažumos sistemos vadovas galėjo atstovauti savo mažumą svarstant visus su kultūra susijusius klausimus. Lietuviams Latvijoje buvo aktualu įsteigti tokį savo departamentą, tačiau šia teise taip ir nebuvo pasinaudota. Kita vertus, dėl mažo lietuvių mokyklų skaičiaus Latvijos švietimo ministerija galbūt net nebūtų norėjusi įteisinti lietuvių mokyklų departamento⁶².

1921 m. gruodžio 3 d. „Rygos balse“ pasirodė pasipiktinusio lietuvio straipsnis skirtas tėvams, kurių vaikai lanko lenkiškas mokyklas. Straipsnio autorius nurodo, kad vardan konfesinės priklausomybės tėvai leidžia vaikus į lenkiškas mokyklas, kur jie pamiršta savo tikrąsias šaknis, gimtąją kalbą, esą lenkiškose mokyklose bandoma juos „sulenkinti“⁶³.

Kitas straipsnis rašo apie tą pačią lietuvių diasporos Latvijoje švietimo problemą. Dėl lietuvių mokyklos nebuvimo tėvai neleidžia savo atžalų į latviškas mokyklas todėl, kad ten jie neišmoks katalikiškų maldų⁶⁴. Todėl didžioji dalis vaikų išvis nelanko mokyklų arba yra priversti eiti į lenkiškas. Tarp katalikiškosios lietuvių dalies Latvijoje matoma tendencija konfesinę tapatybę iškelti aukščiau už etninę.

1927 m. rugsėjo 3 d. „Rygos balsas“ publikavo straipsnį skirtą Latvijos lietuviams, kurie buvo prilyginti medūzoms jūroje, nerandančioms savo vietos. Esą ir lietuviai nesugebėjo rasti savo vietos Latvijoje. Jie nebuvo priskirti nei prie valdančios tautos, nei prie mažumų, nes neturėjo nei vienu teisų. Buvo paliesta ir labai skaudi situacija švietimo srityje. Neturint savo tautinės mokyklos švietimo departamento, nebuvo įmanoma rengti mokytojų, kad jie atitiktų Latvijos cenzą, keliamą švietimo darbuotojams. Vietinės Latvijos institucijos ne tik, kad vengdavo surašinėti lietuvių mokyklinio amžiaus vaikus, bet dar ir trukdė tai daryti kitiems. Vienas lietuvių ūkininkas už tai net buvo perkeltas iš vieno valsčiaus į kitą, kur kas tolimesnį. Buvo paviešintas ir dar vienas negražus gestas lietuvių tautinės mažumos atžvilgiu, kai ieškant lietuvių mokytojo, darbo skelbimas buvo patalpintas tik latviškame leidinyje, kurį lietuviai mažai skaito. Dėl to Baltmuižos mokykla, kurią lankė 60 lietuvių mokinių, liko be mokytojo lietuvių. Ir tai ne vienintelė nukentėjusi mokykla. Eglaitės mokykla buvo iškelta keletą kilometrų nuo lietuvių apgyvendintos vietos, o Ežerėnų mokyklėlės mokytoja Monkevičiūtė buvo atleista, kaip neturinti pilno mokytojos cenzo⁶⁵.

⁶² Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 36-37.

⁶³ Tešiškis. Į tėvus, kurių vaikai lanko lenkų mokyklą. *Rygos balsas*. 1921 m. gruodžio 3 d. nr. 19. p. 1.

⁶⁴ Narkūnietis. Iš Latvijos–Lietuvos parubežio gyvenimo. *Rygos balsas*. 1921 m. gruodžio 3 d. nr. 19. p. 2.

⁶⁵ Puspolitakis. Kuom yra Latvijos lietuviai? *Rygos balsas*. 1927 m. rugsėjo 3 d. nr. 300. p. 1–2.

Daugiausiai problemų su lietuvių mokyklomis iškildavo Latvijos provincijoje. Ypač Latgaloje ir rytinėje Žiemgaloje, kuriose tarp etniniai santykiai buvo jautresni. Čia vyravo Lenkijos siekis išplėsti savo etninę mažumą kitų regionų gyventojų sąskaita. Tuo tarpu, Latvijos valdžia norėjo šį kraštą padaryti latviškesniu⁶⁶.

Tokiame dviejų jėgų viduryje lietuviai bandė išsaugoti savo mokyklas. Buvo girdėti nusiskundimų, kad vietos savivaldybių organai trukdo lietuviams steigti mokyklas. Pasirodė, kad daugelyje vietų lietuviai sudaro daugumą ir jiems įkūrus mokyklą, latviškose mokymosi įstaigose pritrūksta mokinių⁶⁷.

1929 m. gruodžio 14 d. „Rygos balsas“ paminėjo 10 metų tautinių mažumų mokyklų autonomijos sukaktį. Straipsnyje pateikiami Latvijoje gyvenančių tautinių mažumų, jų mokyklų bei mokinių skaičiai. Autorius kalba apie nepakankamą mūsų tautiečių mokyklų skaičių, lyginant su kitomis diasporomis gyvenančiomis Latvijoje. Tačiau priešingai, nei anksčiau aptartuose straipsniuose, autorius kaip esminę problemą įvardija ne vietinės valdžios nenorą padėti, o tautiečių nesugebėjimą susivienyti. Jis siūlė pamiršti nereikšmingus vaidus ir skirti didesnę dėmesį „švietimo bėdoms sutvarkyti“⁶⁸.

D. Mačiulis mano, kad lietuvių bendruomenei Latvijoje trūko jėgų ir sugebėjimo apginti savo interesus mokyklų klausimu. „Taip staiga iš sodiečių tapę didelio miesto gyventojais, mes negalėjome savyje ūmai atsimaityti. Mūsų apšvietimas ir praktiškas gyvenimas pasiliko mieste tas pats. Kurie nemokėjome sodžiuje skaityti – rašyti, dažniausiai nesimokome nei mieste, o didesnė mūsų dalis ir visiškai nieko neskaito. Todėl mes labai mažai ką težinome. Visas mūsų pažinimas ir mokslas tai tik tiek, kiek akimis matome, arba ausimis girdime. Šalia to viso mes sukamės dažniausiai tarp tamsiausiųjų paties Rygos miesto gyventojų, kurie ne kiek aukščiau už mus tēra pakilę kultūros kopėčiomis <...>“⁶⁹. Todėl tai turėjo kompensuoti Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje veikla. Pasiuntinybė finansiškai rėmė mokinius ir egzistuojančias mokyklas. Ji stengėsi sukurti tankų lietuvių mokyklų tinklą, siuntė prašymus dėl naujų įstaigų kūrimo. Tokių prašymų užnugarį palaikė Lietuvos diplomatai. 1927 m. Lietuvos konsulu Daugpilyje pradėjo dirbti Povilas Gaučys. Jis veikė per Daugpilio lietuvių draugiją, nes negalėjo tiesiogiai kištis į mokyklų įkūrimo procesus. Jis stengėsi drąsinti žmones, kad jie nebijotų išsireikalausiti jiems priklausančių mokyklų. Valdiškų lietuvių mokyklų trūkumą buvo bandoma užpildyti privačiomis mokymosi įstaigomis. 1929 – 1930 m. Alūkstojė ir

⁶⁶ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 38.

⁶⁷ R.D. Lietuvių mokyklos Lietuvos pasieny. *Rygos balsas*. 1929 m. kovo 29 d. nr. 378 . p. 2.

⁶⁸ Lauksodietis, A. Latvijos mokyklų autonomija ir lietuviai. *Rygos balsas*. 1929 m. gruodžio 14 d. nr. 412. p. 1.

⁶⁹ R. G. Valdyba. Dėl mūsų girtuokliavimo. *Rygos garsas*. 1910 m. Sausio 6 d. nr. 2. p. 1.

Daugpilyje buvo įsteigtos trys privačios ir viena valdiška lietuvių pradinė mokykla. Miciūniškių privati lietuvių pradinė mokykla įsikūrė, kai atvykus lietuvių mokytojai iš latviškos mokyklos perėjo 20 lietuvių tautybės vaikų. Kai kuriose latviškose mokyklose vyko lietuvių kalbos pamokos⁷⁰.

Dėl netinkamos kvalifikacijos lietuvių mokytojams buvo iškilę ir daugiau nesusipratimų. 1929 m. pabaigoje paskirti Subato ir Indricos lietuvių pradinių mokyklų mokytojai mokytojavo be leidimų, kurių reikalavo Latvijos Švietimo Ministerija, o tai buvo nusižengimas įstatymams. Daugpilio konsulas Aleksandras Polišaitis prašė Lietuvos pasiuntinybės parūpinti reikalingus mokytojavimui leidimus. Nes tais pačiais metais Miciūniškių lietuvių pradinės mokyklos mokytoja Moteikaitė, keturis mėnesius mokytojavo be leidimo, dėl ko Ilūkštos Apskrities Valdyba uždraudė jai toliau mokytojauti. Daugpilio lietuvių draugija turėjo ieškoti kitos mokytojos. Pasak konsulo A. Polišaičio: „<...> nukenčia ne vien tik mokytojos, kurios palieka be vietos, bet taip-gi dar labiau nukenčia ir pačių lietuvių reikalai, o draugijai priseina turėti labai daug nemalonumų, kas labai kenkia Draugijos veikimui“. Buvo prašoma ateityje į lietuvių mokyklas neskirti mokytojų neturinčių Latvijos švietimo ministerijos leidimų⁷¹.

Lietuvos konsulas Daugpilyje A. Polišaitis 1930 m. savo pranešime pažymėjo, kad atidaryti naujas mokyklas bei prižiūrėti senas reikia su didžiausiu atsargumu. Pasak jo: „<...> latviai labai atkaklūs, prasimano negirdėtų kliūčių ir tankiai griebiasi net grasinimo priemonių, kaip tai: baugina vaikų tėvus įvairiomis baudomis, o jei kas dar naujakuris, tai net ir žemės nustojimu ir t.t. <...>“. Tačiau konsulas užsimena ir apie tai, kad aplankius ir suteikus naudingų patarimų, Rytų Latvijos lietuviai tapo drąsesni, nebebijo imtis visuomeniškos veiklos, pirmauja tarp kitų Latvijos lietuvių⁷².

A. Polišaičio dėka buvo sušauktas Daugpilio lietuvių draugijos, Latgalos ir Ilūkštos apskričių lietuvių organizacijų ir kolonijų atstovų suvažiavimas. Jis vyko 1930 m. liepos 19 d. Daugpilyje. Suvažiavime Latvijos lietuviai galėjo artimiau susipažinti, aptarti problemas, kurių bene svarbiausia, lietuvių mokyklų klausimas. Buvo nutarta, kad turint lietuvių mokyklų departamentą prie Latvijos švietimo ministerijos būtų įmanoma patiems rūpintis savo mokyklomis. Departamentų žinioje yra pradžios ir aukštosios mokyklos, jie gali skirti ir atleisti mokytojus, išrūpinti lėšas ir t.t. Konsulas teigė, kad tik sukūrus tokį departamentą su lietuvių tautybės vedėju, lietuviai Latvijoje galės jaustis saugūs, o jų pastangos švietimo srityje nenueis perniek⁷³.

A. Polišaitis intensyviai rūpinosi mūsų tautinės mažumos švietimu. Atsižvelgęs į tai, kad Indricos lietuviai gyvena išsibarstę, o mokiniai negali kiekvieną dieną grįžti namo, jis rašė pranešimą

⁷⁰ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 38.

⁷¹ Lietuvos Pasiuntinybei Latvijai pranešimas. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1046. l. 27.

⁷² Pranešimas. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1046. l. 4.

⁷³ Pranešimas. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1046. l. 4-6.

Lietuvos pasiuntinybei Latvijoje. Buvo prašoma įsteigti bendrąbutį ir skirti lėšų, maždaug apie 25 latus per mėnesį. Likusiomis išlaidomis turėjo pasirūpinti konsulas⁷⁴.

Bendrai susumavus 1930 m. Daugpilio rajono mokyklų išlaikymo sąmatoje buvo priskaičiuota 12890 latų. Jie turėjo būti panaudoti mokykloms išlaikyti, mokytojų atlyginimams, laikinoms pašalpoms, kultūriniais renginiais bei kelionės išlaidų padengimui⁷⁵.

Daugpilio konsulas A. Polišaitis 1929 m. Šv. Kalėdų laikotarpiu aplankė keturias lietuvių mokyklas rajone ir suorganizavo ten šventines vakarones. Vaikai deklamavo ir dainavo lietuviškai, visi vaišinosi, buvo padalintos dovanėlės. Paties konsulo žodžiais: „Vaikai ir atvykusieji ant eglaitės lietuviai liko didžiai užganėdinti vakarėliu <...>“⁷⁶.

Po Kalėdinio vakarėlio, lietuvių mokinių skyriuje, įsteigtame prie Kalkūnų 6 klasių latvių pradinės mokyklos, konsulas dalyvavo pamokose. A. Polišaitis pats klausinėjo mokinius, buvo patikrintos jų Lietuvos istorijos, geografijos ir kitos žinios. Mokinių pasirodymą jis įvertino labai teigiamai. Konsulas pastebėjęs, kad trūksta knygų, paprašė jam sudaryti sąrašą, o gavus knygas, neįtraukti jų į mokyklos knygyną, bijant, kad jos neprapultų⁷⁷.

Prieš konvencijos pasirašymą lietuviai Latvijoje turėjo 7 valdžios išlaikomas lietuvių mokyklas, 3 privačias mokyklas, vieną „lietuvišką komplektą“ latvių mokykloje, o lietuvių kalbos pamokos buvo dėstomos 3-ose latvių mokyklose⁷⁸.

Vis tik, lietuviams Latvijoje sunkiai sekėsi tvarkyti su švietimu susijusias problemas, strigo naujų mokyklų steigimas. Bandyta lietuvių mokyklų padėti Latvijoje ir latvių Lietuvoje sureguliuoti tarpvalstybiniu sutarimu. Lietuvos ir Latvijos susitarimas mokyklų klausimu buvo pasirašytas 1924 m. gegužės 24 d. Kaune, tačiau nebuvo ratifikuotas ir niekada neįsigaliojo⁷⁹.

Augustino Voldemaro vykdyta užsienio politika nepaliko daugiau šansų dvišalei sutarčiai, nes jis kritiškai žiūrėjo į Latviją, o ir abiejų šalių diplomatiniai santykiai tuo metu nebuvo labai šilti⁸⁰.

⁷⁴ Lietuvos Pasiuntinybei Latvijai. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1046. l. 16.

⁷⁵ Pranešimas. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1046. l. 32-33.

⁷⁶ Pranešimas. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1046. l. 29-30.

⁷⁷ Pranešimas. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1046. l. 39.

⁷⁸ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 42.

⁷⁹ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 83.

⁸⁰ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 39.

1.3. Lietuvių bendruomenės veikla Latvijoje

Lietuvių tautinė mažuma tarpukario Latvijoje istoriškai susiformavo tarsi iš dviejų dalių. Viena jų buvo nuo seno kaimo vietovėse prie Lietuvos ir Latvijos sienos gyvenę lietuviai, o kita po ekonominės migracijos didžiuosiuose Latvijos miestuose susidariusios lietuvių kolonijos. Tokios kolonijos atsirado XIX a. pabaigoje, kai perteklinė darbo jėga iš kaimo išsikėlė į sparčiai augančius miestus. Gausiausiai lietuvių apsigyveno Rygoje ir Liepojoje⁸¹.

Pirmasis pasaulinis karas sumažino lietuvių skaičių Latvijoje. Latvijai paskelbus nepriklausomybę lietuvių buvo priskaičiuojama virš 25000, o prieš karą buvo 10000 gyventojų daugiau. Vėlesniais Respublikos gyvavimo metais lietuvių skaičius ir toliau mažėjo, nors nustačius sieną tarp Lietuvos ir Latvijos, kai kuriuose Latvijos rajonuose liko nemažai lietuvių. 1940 m. lietuvių skaičius Latvijoje nebesiekė 23000⁸².

Tarpukario Latvijoje tautinės mažumos sudarė ketvirtadalį gyventojų. Jie buvo aktyvus veiksnys dalyvavęs šalies vidaus gyvenime. Pavyzdžiui Vokiečių tautinės mažumos įtaka Latvijos ekonominiam gyvenimui gerokai pranoko jų fizinį dydį. Deja, lietuviai tokia įtaka pasigirti negalėjo. Kadangi beveik visi lietuviai išpažino katalikybę, Latvijoje jie buvo mažuma net ir konfesiniu požiūriu⁸³.

Didelė lietuvių dalis gyvenančių Latvijoje turėjo Lietuvos pilietybę. Dėl to jie negalėjo tikėtis socialinių paramų, nes jas gaudavo tik Latvijos piliečiai. Neturtingų lietuvių vaikai mokyklose negaudavo tokių pat socialinių garantijų kaip latvių vaikai. Todėl mokyklos pačios turėdavo teikti socialinę paramą skurdžiai gyvenantiems moksleiviams⁸⁴.

Kultūrinis lietuvių gyvenančių Latvijoje centras buvo Ryga. Čia koncentravosi didžiausia lietuvių kolonija, gyveno nemažai lietuvių inteligentijos, veikė įtakingos draugijos, lietuviška gimnazija bei lietuviško savaitraščio „Rygos balsas“ redakcija. Ir bene svarbiausia, Rygoje veikė Lietuvos pasiuntinybė, aktyviai besidominti tautiečių gyvenimo sąlygomis. Tarpukario Rygoje buvo apsistoję tie lietuviai, kurie sugebėjo įsitvirtinti šiame mieste, turėjo stabilų pajamų šaltinį⁸⁵.

⁸¹ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 74.

⁸² Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 99.

⁸³ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 75.

⁸⁴ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 77.

⁸⁵ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 76.

Liepojoje situacija kardinaliai skyrėsi. Čia didžiąją lietuvių bendruomenės dalį sudarė nekvalifikuoti darbininkai. Prasta ekonominė miesto būklė stipriai atsiliepė mūsų tautiečiams⁸⁶.

Po Pirmojo pasaulinio karo išnyko nemažai lietuvių organizacijų, tačiau atsirado terpė kurtis naujoms. Jos dažniausiai steigėsi pagal teritoriją, profesijas. 1923 m. susikūrė Liepojos lietuvių draugija, 1926 m. į atskiras organizacijas susibūrė Žiemgalos ir Daugpilio lietuviai. 1924 m. susikūrė Latvijos lietuvių tėvų draugija, ji buvo didžiausia lietuvių draugija. Buvo įsteigta dar nemažai lietuvių draugijų: „Šviesa“, „Rūta“, „Laisvė“, „Vytis“⁸⁷.

Iki 1930 m. visos draugijos Rygoje savo veiklą vykdė atskirai, neretai konkuruodamos tarpusavyje. Visos jos siekė burti lietuvius visuomeniniam bei kultūriniam darbui. Nepaisant, kad draugijų veikla dubliavosi, beveik visos jos stengėsi įkurti savo padalinius provincijoje. Dėl to kartais įvykdavo susiskaldymas tarp lietuvių tautinės mažumos⁸⁸.

Latvijoje gyvenančių lietuvių neorganizuotumas, neturėjimas oficialios savo etninės mažumos bendruomenės atstovybės trukdė ginti savo, kaip mažumos, teises. Trečiojo dešimtmečio pradžioje Rygoje nesėkmingai buvo bandyta įkurti Latvijos lietuvių vienijanti centrą. „Rygos balsas“ aktyviai agitavo idėją suburti organizaciją, apimančią visas draugijas ir lietuvių kolonijas⁸⁹.

Beveik visos lietuvių organizacijos Latvijoje pritarė lietuvių tautinę mažumą vienijančios organizacijos įkūrimą, tačiau nesugebėjo susitarti dėl jos formos ir funkcijų. Vieni siūlė įkurti visų veikiančių organizacijų sąjungą su valdyba, taryba, revizijos komisija ir juridinio asmens teisėmis. Kiti pageidavo sudaryti veikiančių draugijų centrą, kuris būtų sukviečiamas esant reikalui spręsti konkrečius visiems lietuviams bendrus klausimus. Toks centras neturėtų teisės kalbėti visos lietuvių bendruomenės vardu bei oficialiai rūpintis visais lietuviškai bendruomenei aktualiais klausimais. Treti siūlė kuriamos lietuvių sąjungos nariais paversti visus lietuvius ir veikiančių draugijų autonomiją anuluoti būsimos sąjungos viduje. Kiti nenorėjo, kad būtų siaurinamos lietuviškų draugijų teisės. Nemažai draugijų išreiškė susirūpinimą, jog įkūrus visas lietuviškas draugijas vienijantį organą, jos pradingtų naujame darinyje, taip prarasdamos savo įtaką⁹⁰.

⁸⁶ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 77.

⁸⁷ Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 100.

⁸⁸ Klava, L. *Rygos lietuvių draugijų veikla XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje: švietimas, kultūra ir politika*. Šiauliai. 2015. p. 35.

⁸⁹ Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.2. 2007. p. 41.

⁹⁰ Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.2. 2007. p. 50.

Lietuvos pasiuntinybė Rygoje pateikė vienareikšmišką poziciją. Buvo siekta įsteigti organą, įgaliotą kalbėti visų Latvijos lietuvių vardu, o jo sprendimai įpareigotų visas lietuviškas draugijas. Lietuvos pasiuntinybė neoficialiai prižadėjo finansiškai paremti lietuvių organizacijas, kurios pritars tokiam pasiūlymui. Gandas apie tokį pasiūlymą netruko pasklisti tarp kitų organizacijų, taip sukeldamas nepasitenkinimo bangą⁹¹.

1930 m. vasarą lietuvių bendruomenių konsolidavimas buvo perkeltas iš Rygos į Daugpilį. Lietuvos konsulas Daugpilyje A. Polišaitis liepos 19 d. suorganizavo Rytų Latvijoje esančių lietuvių bendruomenių ir čia veikiančių lietuviškų visuomeninių organizacijų atstovų suvažiavimą. Daugpilio suvažiavimo iniciatoriai buvo Daugpilio lietuvių draugija. Iš viso atvyko 17 lietuvių organizacijų atstovų iš Latgalos ir Ilūkštos apskrities. Suvažiavimo dalyviai kalbėjo apie nusivylimą Rygos lietuviams, esą jie tik pykstasi tarpusavyje. Buvo vienbalsiai pritarta vietoje visų Rytų Latvijoje esančių lietuvių draugijų įsteigti vieną Latvijos lietuvių sąjungą. Ji turėjo suvienyti visos Latvijos lietuvių mažumas. Rygoje veikiančioms lietuvių draugijoms buvo duotas paraginimas per du mėnesius prisijungti prie naujojo darinio. Po visų draugijų susijungimo, Latvijos lietuvių sąjungos centras turėjo persikelti į Rygą⁹².

Tačiau Rygos lietuvių draugijos neketino prisijungti prie Latvijos lietuvių sąjungos. Priešingai, jos nusprendė įsteigti savo organizaciją. 1930 m. rugsėjo 17 d. Rygos apygardos teisme įregistruotas Lietuvių organizacijų centras. Į jį įsiliejo Latvijos lietuvių tėvų, „Šviesos“, „Šv. Zitos“, Latvijos lietuvių teatro draugijos. Lietuvių organizacijų centras deklaravo siekį reprezentuoti visus Latvijoje gyvenančius lietuvius, ginti jų teises⁹³.

Tiek Latvijos lietuvių organizacijų centras, tiek Latvijos lietuvių sąjunga, abi siekė suvienyti bei atstovauti Latvijos lietuvių interesus. Todėl visomis išgalėmis bandė savo pusėn pritraukti kuo daugiau pasekėjų. Abi jos kaltino viena kitą lietuvių diasporos skaldymu ir atskirai rengė visos lietuvių tautinės mažumos suvažiavimus⁹⁴.

1930 m. lapkričio 28 d. Rygoje vyko steigiamasis Latvijos lietuvių sąjungos susirinkimas. Jame dalyvavo lietuvių draugijos „Viltis“, „Pašalpa“, „Rūta“, „Vytis“. Buvo išrinkta laikinoji valdyba, kuri turėjo kitų metų sausį surengti Pirmąjį Latvijos lietuvių kongresą. Latvijos lietuvių sąjunga pradėjo

⁹¹ Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.2. 2007, p. 50.

⁹² Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.2. 2007, p. 51.

⁹³ Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.2. 2007, p. 51.

⁹⁴ Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.2. 2007, p. 53.

leisti naują laikraštį pavadinimu „Lietuvių balsas“. Tai labai supykė kito lietuvių leidinio „Rygos balsas“ redaktorius ir padidino atskirtį tarp ir taip susiskaldžiusios bendruomenės⁹⁵.

Atsakydama į Latvijos lietuvių sąjungos susirinkimą, 1930 m. gruodžio 21 d. Rygoje Lietuvių organizacijų centro laikinoji valdyba surengė Latvijos lietuvių organizacijų kongresą. Buvo norima sukviesti kuo daugiau draugijų. Organizatoriai tikino, kad kuo didesnis dalyvių skaičius, tuo mažesnis nutautėjimo pavojus. Jie pabrėžė, kad svarbiausia jų užduotis būtų organizuoti lietuvių dalyvavimą Seimo, savivaldybių rinkimuose, remti lietuviškas mokyklas, prižiūrėti draugijų viešąjį gyvenimą. Vis tik, kongreso eigoje buvo nuspręsta, jog Organizacijų centrui nepavyko sutelkti daugumos draugijų po vieną stogą, o diasporos skilimas tik padidėjo. Latvijos lietuvių sąjungos veikėjai nebuvo labai optimistiški. Jie tikėjo, kad neturi Lietuvos paramos nei morališkai, nei finansiškai, todėl suprato turėsianti nusileisti kitai organizacijai⁹⁶.

1931 m. sausio 18 – 19 d. Rygoje įvyko pirmasis Latvijos lietuvių kongresas. Vėliau tai tapo kasmetiniu renginiu. Pirmajame kongrese buvo nutarta sujungti Latvijos lietuvių sąjungą su Latvijos lietuvių organizacijų centru. Naujoji organizacija vadinosi Latvijos lietuvių sąjunga. Buvo priimti jos įstatai. Sąjungos pirmininku išrinktas Danielius Jasinskas, kuris vadovavo iki savo mirties 1939 m. Sąjunga Latvijoje susidarė iš 16 skyrių. Į ją inkorporavosi didžioji dalis Latvijos lietuvių organizacijų, buvo ir nepanorusių susivienyti – „Šviesa“, „Vytis“⁹⁷.

Lietuvių draugijos vykdė įvairią veiklą. Didžioji dalis draugijų turėjo savo bibliotekas, skaityklas. Buvo subūrusios choras, dramos ir literatūros, muzikos būrelius. Būdavo rengiamos vakaronės, įvairios šventės, šeimų vakarai, į Latvijos armiją pašauktų jaunų kareivių palydos vakarai, loterijos ir t.t. Daug dėmesio sulaukdavo labdaringi renginiai. Pasak spaudos, ten vyraavo lietuviški patiekalai ir lietuviški gėrimai. Vykdavo loterijos, kuriai prizus pagamindavo patys dalyviai⁹⁸.

Tarpukariu Latvijos aukštosiose mokyklose, ypač Rygos universitete, mokėsi ir lietuvių studentų. Jų skaičius svyravo nuo 20 – 50 studentų. Pastebimas ištisų lietuvių šeimų – Mikėnų, Vainiūnų,

⁹⁵ Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.2. 2007. p. 54.

⁹⁶ Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.2. 2007. p. 53 – 54.

⁹⁷ Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 101.

⁹⁸ Klava, L. *Rygos lietuvių draugijų veikla XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje: švietimas, kultūra ir politika*. Šiauliai. 2015. p. 48.

Ramonų, Jasėnų, Mockų, Upstų ir kitų – vaikai. Studentai aktyviai dalyvaudavo savo bei kitų organizacijų sportinėje, kultūrinėje veiklose⁹⁹.

Latvijoje veikė ir daugiau lavinimo įstaigų. Rygoje veikė vakariniai kursai suaugusiesiems, du darželiai lietuvių vaikams. Vasarą buvo organizuojamos stovyklos vaikams¹⁰⁰.

Lietuvos vyriausybė padėdavo savo tautiečiams gyvenantiems svetur. Finansuodavo jų visuomeninę, kultūrinę veiklą. Pagelbėdavo nepritekliaus atveju ar atsitikus nelaimei, norint grįžti į gimtinę. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos sąmatoje net buvo sudarytas slaptas Nepaprastųjų išlaidų fondas. Daugiausia jo lėšų keliaudavo Vilniaus krašto lietuvių reikmėms. Suma siekė 2 mln. litų. Kitose šalyse gyvenantiems tautiečiams tekdavo mažesnės sumos. A. Gaigalaitė išsiaiškino : „<...> kitur gyvenę lietuviai gaudavo tik kiek didesnę metinę sumą, negu vilniškiai mėnesinę. Antai 1926 m. visiems kitiems lietuviams užsienyje buvo skirta 3 092 800 Lt.“. Jeigu apžvelgtume lietuvių esančių Latvijoje gaunamą paramą tai: 1928 m. lietuviams remti buvo skirta 40 000 Lt., o 1929 m. jau 120 000 Lt. Lietuvos atstovas Latvijoje Pranas Dailidė pinigus paskirstė įvairioms lietuvių organizacijoms, mokykloms, vadovėliams, mokinių aprangai įsigyti, bendrabučiams, spaudai remti, mokytojų kvalifikacijai kelti¹⁰¹.

Užsienyje gyvenę lietuviai buvo remiami ne tik Lietuvos užsienio reikalų ministerijos, nors ji prisidėjo labiausiai, bet ir kitų įstaigų – Švietimo ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos, Ministrų kabineto¹⁰².

Lietuvos vyriausybė net padėdavo įsigyti nekilnojamojo turto Latvijoje, pasistatyti namus, butus kultūros ir švietimo įstaigoms, bažnyčias. 1929 m. Indricoje buvo nupirkta namas lietuvių mokyklai bei kitiems lietuvių reikalams. Jis kainavo 400 dolerių, visą sumą sumokėjo Lietuvos valstybė. Sklypą nupirko Latvijos lietuviai. Vėliau, prie jūros, Moterų komiteto dešimtmečio proga buvo nupirkta namas į kurį vasarą atvykdavo poilsiauti vaikai¹⁰³.

⁹⁹ Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 103.

¹⁰⁰ Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 103.

¹⁰¹ Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 103.

¹⁰² Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 104.

¹⁰³ Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 105.

Lietuviai dažniausiai burdavosi prie katalikiškų parapijų, kurių bažnyčiose pamaldos vykdavo lietuviškai. Tankiau apgyvendintose teritorijose, Aknystoje ir Ilūkštoje, veikdavo lietuvių bažnyčios. Rygoje susitikimų vieta buvo Šv. Pranciškaus bažnyčia, kurios klebonas Danielius Jasinskas¹⁰⁴.

Nepriklausomos Latvijos gyvavimo laikotarpiu daug lietuvių dirbo katalikų kunigais. Mišios lietuviškai vykdavo Rygoje, Jelgavoje, Majoruose, Liepojoje, Aucėje, Neretoje, Viesytėje, Medume, Gryvoje, Indricoje, Eglainėje, Subate, Aknystoje, Grenčiuose. 1930 m. pradžioje Latvijoje dirbo per 40 lietuvių tautybės kunigų. 1933 m. duomenimis tai buvo 26% visų katalikų kunigų¹⁰⁵.

Didžioji dalis lietuvių kunigų Latvijoje buvo likę iš seniau. Jaunų, nepriklausomoje Latvijos Respublikoje ordinuotų, kunigų lietuvių pasitaikydavo mažiau, nors negalima teigti, kad jų visai nebuvo. Kaip pavyzdį galima pateikti Leoną Garšką, kuris buvo gimęs Ilūkštos apskrityje. Vėliau jis mokėsi Rygos lietuvių vidurinėje mokykloje, o 1934 m. baigė Rygos arkivyskupijos aukštąją mokyklą. Nuo tada iki savo mirties 1995 m. L. Garška dirbo kunigo darbą įvairiose Latgalos parapijose¹⁰⁶.

Lietuvių diplomatai, konsoliduodami lietuvių bendruomenę bei stiprindami tautinę savimonę, stengėsi išnaudoti Katalikų bažnyčios įtaką, pasinaudoti lietuvių tautybės kunigais. Kunigas buvo tarsi vienintelis inteligentas, švyturys kaimo erdvėje. Dėl šios priežasties buvo norima, kad kuo daugiau kunigų atsirastų tankiai lietuvių apgyvendintose parapijose¹⁰⁷.

Tačiau diplomatų pastangos paveikti Latvijos katalikų bažnyčios vadovus, kad šie į lietuviškas parapijas skirtų lietuvių kunigus, buvo nesėkmingos. Latvijos katalikų bažnyčios hierarcho vyskupo Juozapo Ranceno nuomone, katalikų dvasininkų skyrimų praktika yra tokia, kad lietuvių kunigai skiriami į latviškas parapijas, o latvių kunigai į lietuviškas¹⁰⁸.

Nuo 1930 m. iki Antrojo pasaulinio karo pradžios Lietuvos diplomatai nesėkmingai stengėsi, kad lietuvių gausiai apgyvendintose Latvijos parapijose atsirastų nors keletas veiklių lietuvių tautybės kunigų. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos žiniomis, 1933 m. Latvijoje dirbo 42 lietuvių tautybės katalikų kunigai, daugiausiai Latgaloje¹⁰⁹.

¹⁰⁴ Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996. p. 102.

¹⁰⁵ Jakobsonas, E. Lietuvių tautinė mažuma Latvijoje (nuo XIX a. pab. iki 1940 m.) lietuviai katalikų kunigai. *Lietuvos istorijos studijos*. nr. 35. 2015. p. 97.

¹⁰⁶ Jakobsonas, E. Lietuvių tautinė mažuma Latvijoje (nuo XIX a. pab. iki 1940 m.) lietuviai katalikų kunigai. *Lietuvos istorijos studijos*. nr. 35. 2015. p. 98.

¹⁰⁷ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 81.

¹⁰⁸ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 82.

¹⁰⁹ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 82.

Latvijos Katalikų bažnyčios vadovai norėjo Latvijos katalikų bažnyčią matyti latviškesnę. Politiniame šalies gyvenime aktyviai dalyvaujantys Bažnyčios atstovai nebuvo patenkinti į katalikų politinio judėjimo gretas nenorinčiais įsijungti lietuvių tautybės dvasininkais. Kai kurių lietuvių dvasininkų angažavimasis aktyviai visuomeninei veiklai tarp lietuvių, net erzino juos. Tokius aktyvius lietuvių kunigus buvo bandoma „gydyti“ perkeliant juos į parapijas, kur nebuvo lietuvių¹¹⁰.

Deja, tarp pačių visuomenininkų kunigų solidarumo nebuvo. Ypatingai tarp ilgamečio Latvijos lietuvių sąjungos pirmininko D. Jasinskio ir lietuvių gimnazijos direktoriaus Aleksandro Juodvalkio. To meto spauda mirgėjo straipsniais apie jų nesutarimus¹¹¹.

Apibendrinant galima teigti, kad lietuvių bendruomenės Latvijoje asimiliaciją skatino socialinės lietuvių tautinės mažumos problemos, lietuviškų mokyklų stoka, nepakankamas pačios diasporos organizuotumas bei inteligentijos stygius¹¹².

¹¹⁰ Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 82 – 83.

¹¹¹ Jakobsonas, E. Lietuvių tautinė mažuma Latvijoje (nuo XIX a. pab. iki 1940 m.) lietuviai katalikų kunigai. *Lietuvos istorijos studijos*. nr. 35. 2015. p. 99.

¹¹² Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007. p. 89.

2. LIETUVOS – LATVIJOS MOKYKLŲ KONVENCIJA: PASIRAŠYMAS, VYKDYMAS, DENONSAVIMAS

2.1. Konvencijos pasirašymas ir įgyvendinimas 1931 – 1937 m.

Kai Užsienio reikalų ministru 1929 m. tapo Dovas Zaunius į Lietuvos užsienio politiką papūtė nauji vėjai. Anksčiau apleista politika Baltijos valstybių atžvilgiu buvo peržiūrėta iš naujo. Norėta sukurti glaudesnius santykius su Latvija ir Estija¹¹³.

1930 m. sausio 29 d. Lietuvos Užsienio reikalų ministerija nurodė Lietuvos pasiuntiniui Rygoje išsiaiškinti, ką Latvijos vyriausybė mano apie 1924 m. neratifikuatą susitarimą dėl mokyklų klausimo ir požiūrį į galimybę sudaryti dvišalę sutartį. Lietuvos vyriausybė norėjo rasti būdą, kaip teisiškai pagerinti tautiečių švietimo padėtį¹¹⁴. Apie tai konfidencialiu pranešimu buvo informuotas ir Lietuvos konsulas Daugpilyje A. Polišaitis¹¹⁵.

Lietuvos ministras pirmininkas Juozas Tūbelis 1931 m. sausio 24 d. su oficialiu vizitu nuvyko į Rygą. Susitikimo tikslas buvo dvišalių Lietuvos – Latvijos konvencijų pasirašymas. Oficialiais vizitais į užsienį retai keliaujančio ministro vizitas į Latviją simbolizavo spartesnę kaimyninių šalių suartėjimą. Iš viso buvo pasirašytos penkios konvencijos, viena iš jų Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija. Ratifikaciją patvirtinančiais dokumentais pasikeista gegužės 1 d.¹¹⁶

Mokyklų konvencijos pasirašyme Lietuvą atstovavo Juozas Tūbelis, Ministras pirmininkas, Finansų Ministras bei Užsienio reikalų ministras. Latvijai atstovavo Hugo Celminš, Ministras pirmininkas, Užsienio reikalų ministras¹¹⁷. Taip 1931 m. sausio 25 d. buvo pasirašyta mokyklų konvencija, kurią sudarė 10 straipsnių.

Buvo nutarta, kad jei vaikų nuo 7–14 metų skaičius ne mažesnis nei 20, turi būti įsteigta bei valstybės išlaikoma pradžios mokykla. Jeigu mokinių skaičius su vienu arba dviem skyriais viršija 40 arba mokykloje iš trijų ir daugiau viršija 35, mokyklai samdomi du mokytojai. Jei mokinių skaičius

¹¹³ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p. 39.

¹¹⁴ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 83.

¹¹⁵ Lietuvos Konsulatui Daugavpily. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1046. l. 31.

¹¹⁶ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p. 39.

¹¹⁷ 1931 m. sausio 25 d. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija. *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais*. Vilnius. 2008. p. 432.

mažesnis nei 20, bet didesnis nei 9, tėvams pareiškus norą, gimtoji kalba gali būti dėstoma kaip atskiras dalykas. Mokyklas steigti turėjo mokyklų administracija, o išlaikyti ir aprūpinti reikmenimis vietos savivaldybė arba atitinkama švietimo ministerija, mokytojų atlyginimą užtikrino valstybė. Pradžios mokyklų vedėjai turėjo mokėti lietuviškai ir latviškai. Mokyklose pamokos turėjo būti dėstomos gimtąja kalba, o valstybinė kalba dėstoma kaip privalomas dalykas¹¹⁸.

Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija buvo pagrindinis dokumentas, kuriuo abi šalys rėmėsi, tvarkydamos savo tautinių mažumų mokyklas tarpukariu.

Kartu su mokyklų konvencija buvo priimtas slaptas šalių susitarimas, suteikiantis Lietuvos ir Latvijos piliečiams teisę patiems pasirinkti savo tautybę. Konvencija turėjo įkūnyti nacionalizmo idealą, o šalys atsisakyti asimiliacinės politikos apraiškų. Analogišką konvenciją latviai pasirašė ir su Estija, kas nurodė, kad konvencija turėjo ir politiškai suartinti kaimynines Baltijos šalis¹¹⁹.

Netrukus po konvencijos priėmimo abiejų šalių švietimo ministrai parengė mokyklų konvencijai vykdyti instrukciją. Remiantis ja, lietuvių mokyklų problemoms Latvijoje bei latvių problemoms Lietuvoje spręsti, buvo sudaryta mišri komisija, susidedanti iš abiejų šalių Švietimo ministerijų atstovų. Pagal instrukciją, komisija iš anksto sutarusi laiką bei tvarką turėjo lankyti ir vertinti mokyklas¹²⁰.

Komisijų darbo planavimo mechanizmas būdavo toks: Užsienio reikalų ministerija susitardavo su Švietimo ministerija dėl datos, kada darbą galėtų pradėti mišri komisija, tada įgaliodavo atstovą Rygoje susitarti su latviais dėl datos ir maršruto, po to vėl informuoti Užsienio reikalų ministeriją¹²¹.

1931 m. spalio 24 d. Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencija pirmą kartą buvo papildyta naujais, bendru sutarimu priimtais, nutarimais. Kaune pasirodžius „Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcijos pridedamajam protokolui“. Mokyklų konvencija buvo papildyta 4 naujais straipsniais. Jie nurodė, kad susirinkus tam tikram skaičiui mokinių būtų atidaryta mokykla, o ne atskira klasė. Abiejų šalių mokyklose leista turėti iškabas dvejomis kalbomis, giedoti ir Lietuvos, ir Latvijos himnus, kelti vėliavas¹²².

1931 m. spalį didžiuosiuose Latvijos miestuose veikė šešios savivaldybių išlaikomos lietuvių pradinės mokyklos, Liepojoje, Mintaujoje ir keturios Rygoje. Žiemgaloje, kurioje gyveno 12000

¹¹⁸ Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija. *Vyriausybės žinios*. 1931 m. birželio 10 d. Nr. 358. p. 9-12.

¹¹⁹ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p. 40.

¹²⁰ Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcija. *Vyriausybės žinios*. 1932 m. sausio 24 d. nr. 374. p. 2.

¹²¹ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 84.

¹²² Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcija. *Vyriausybės žinios*. 1932 m. sausio 24 d. nr. 374. p. 2.

lietuvių, veikė tik viena savivaldybės išlaikoma lietuvių pradinė mokykla Indricoje. Šiame regione veikė dar trys privačios lietuvių pradinės mokyklos, o penkiose latvių pradinėse buvo dėstomos lietuvių kalbos pamokos¹²³.

Pirmaisiais konvencijos įgyvendinimo metais Lietuvai taip ir nepavyko įsteigti nei vienos mokyklos Latvijoje, nors buvo pateikta net 16 prašymų. Juose prašoma įsteigti naujas mokyklas arba įvesti lietuvių kalbos pamokas, suvalstybinti privačias mokyklas¹²⁴.

Latviai pateikė 21 prašymą įsteigti naujas mokyklas bei komplektus paversti savarankiškais mokyklomis¹²⁵.

Iki 1932 m. balandžio abi šalys intensyviai susirašinėjo konvencijos vykdymo klausimu, tačiau realios naudos beveik nebuvo. Konvencija strigo, nes abi pusės stengėsi apskusti viena kitą dėl konvencijos nevykdymo. Tiek Latvija, tiek Lietuva buvo patenkinusios tik po vieną prašymą, dėl naujos mokyklos įsteigimo. Visi atmesti prašymai buvo motyvuojami tuo, kad mokyklos pageidaujantys asmenys yra ne tos tautybės arba, jog jie persigalvojo. Lietuvos konsulas Daugpilyje Mykolas Savickis minėjo, kad pagrindiniu pretekstu atmesti prašymus dėl lietuvių mokyklų steigimo tampa tai, kad prašymus pasirašę asmenys persigalvoja. Įtaką tam daro valdžios atstovai, kurie ima kvestionuoti pasirašiusiųjų nuomonę. Pasitaikė net keletas atvejų, kai leidžiantys vaikus į lietuviškas mokyklas atsiėmė savo parašus, išsigandę, jog turės išvykti į Lietuvą. Buvo teigiama, kad vaikai baigę mokyklas neras darbo, o tėvai turės mokėti naujus, didelius mokesčius už naujų mokyklų išlaikymą.¹²⁶

Yra pasitaikę nemažai atvejų, kai Lietuvos švietimo ministras atmetė latvių prašymus steigti pradžios mokyklas su latvių dėstomąja kalba. Dažnai to priežastimi tapdavo informacija apie rastus pažeidimus, kurią pateikdavo mokyklų inspektoriai, atlikę tyrimus. Inspektoriai informuodavo Švietimo ministeriją dėl, jų manymu, nederamo kai kurių latvių mokytojų elgesio. Pavyzdžiui, 1932 m. rudenį Šiaulių apskrities pradžios mokyklos inspektorius slaptame pranešime teigė, jog Žeimelio latvių pradžios mokyklos mokytoja nevykdo įstatymo ir neprašo tėvų pateikti tautybės liudijimo. Inspektoriai bijojo, kad lietuvių tautybės gyventojai tokiu būdu nutautės, nes jie linkę savo vaikus leisti į latvių, ne

¹²³ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p. 40.

¹²⁴ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 83.

¹²⁵ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 83.

¹²⁶ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p. 41 – 42.

lietuvių mokyklas. Jie užsiminė ir apie intensyvų mokinių verbavimą į latvių pradžines bei vidurines mokyklas¹²⁷.

1932 m. spalį lietuvių bendruomenė Latvijoje, skaičiuojanti per 25000 gyventojų, turėjo 10 valdžios išlaikomų ir vieną privačią pradinę mokyklą, kurios mokytojams atlyginimus mokėjo valstybė. Trijose latvių mokyklose lietuvių mokiniams buvo dėstomos lietuvių kalbos pamokos¹²⁸.

Tuo tarpu, 16000 Lietuvos latvių bendruomenė turėjo 11 valdžios išlaikomų mokyklų ir vieną „latvišką komplektą“ prie lietuvių mokyklos¹²⁹.

Abi šalys neskubėjo steigti naujų mokyklų, buvo praktikuojama schema, kai veikiančios privačios mokyklos pereidavo į valstybės globą, ar jau veikiantys „komplektai“ būdavo paverčiami atskiromis mokyklomis. Lietuvos švietimo ministerija atmetė 9 latvių prašymus įkurti mokyklas, nes nebuvo surinktas pakankamas skaičius mokyklinio amžiaus vaikų. 6 prašymai buvo atidėti į šalį dėl principinių reikalų, neturint jokios realios priežasties vilkinti šių mokyklų atidarymą, nes prašymai atitiko visas konvencijoje iškeltas sąlygas¹³⁰.

Lietuvos pasiuntinybė Latvijoje, kartu su Švietimo ministerija bandė, įrodyti Užsienio reikalų ministerijai, kad reikėtų susilaikyti nuo latviškų mokyklų steigimo Lietuvoje tol, kol latviai patenkins visus lietuvių prašymus įsteigti jų mokyklas Latvijoje¹³¹.

Lietuvos pasiuntinys Latvijoje 1932 m. lapkričio 19 d. įteikė Latvijos Užsienio reikalų ministerijai žodinę notą dėl lietuvių mokyklų steigimo vilkinimo. Buvo pareikštas nusiskundimas, jog nesimato konkrečių lietuvių mokyklų būklės pagerėjimo Latvijoje ženklų ir paprašyta neatidėliojant įgyvendinti konvencijos nuostatas¹³².

Atsakymo į savo notą Lietuvos pasiuntinybė Latvijoje sulaukė tų pačių metų gruodžio 19 d. Gerokai ilgesnis atsakas buvo pilnas analogiškų nusiskundimų dėl Lietuvos veiksmų latvių tautinės mažumos atžvilgiu. Buvo užsiminta ir apie specialiai vilkinamus mokyklų projektus, kurie buvo

¹²⁷ Šetkus, B. Lietuvių mokykla Lietuvoje 1918–1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 56.

¹²⁸ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.42.

¹²⁹ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.42.

¹³⁰ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.42.

¹³¹ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.42.

¹³² Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.42.

pagrįsti. Tiek Lietuva, tiek Latvija statistinius duomenis pateikė tokius, kad šie liudytų kaimynės nenaudai¹³³.

Iki 1933 m. pavasario Lietuvos pasiuntinybė Latvijoje su Broniumi Dailide priešakyje ragino Lietuvos užsienio reikalų ministeriją griežtai žiūrėti į susiklosčiusią situaciją. Buvo siūloma netaikyti nuolaidų ir neatsisakyti minties apie retorsijos galimybę prieš latvių mokyklas Lietuvoje. Vis tik, Lietuvos pasiuntinybė Rygoje nusprendė sutikti su Latvijos pasiūlymu sudaryti mišrią abiejų šalių švietimo ministerijų atstovų komisiją. B. Dailidė buvo pakeistas kur kas nuosaikesniu Juozu Urbšiu, kas galėjo atspindėti pasikeitusią Lietuvos užsienio politikos kryptį kaimynės atžvilgiu¹³⁴.

1933 m. gegužės mėn. mišri komisija, kurioje Lietuvai atstovavo Švietimo ministerijos Pradžios mokyklų departamento direktorius M. Miškinis bei referentas Jonas Sluoksnaitis, aplankė Lietuvos latvių pradžios mokyklas Šventojoje, Skuode, Žagarėje, Stripiniuose, Mažeikiuose, Ramučiuose, Alkiškiuose, Bambaluose, Daunoraičiuose, Žeimelyje, Biržuose ir Žeimelio latvių vidurinę mokyklą.

Analogiška komisija Latvijoje aplankė lietuviškas klases įsteigtas latviškose pradžios mokyklose Neretoje, Aknystoje ir Gryvoje. Ji lankėsi ir lietuviškose Lašų bei Subato mokyklose¹³⁵. Komisijos sudėtyje dar buvo Latvijos konsulas R. Puikis ir Lietuvos konsulas Daugpilyje M. Savickis.

Komisija neaplankė visų lietuvių mokyklų esančių Latvijoje. Numanydami, jog didžiuosiuose miestuose mokyklų padėtis gera, jie nebuvo suinteresuoti ten apsilankyti. Lietuvos atstovai norėjo išsiaiškinti mokyklų konvencijos įgyvendinimo trūkumus Daugpilio konsulato teritorijoje. Lietuva komisijos darbą laikė baigtu ir spaudė Latviją neatidėliojant reaguoti į komisijos užfiksuotus trūkumus. Latviai to daryti neskubėjo, o vėliau atsakė, kad komisijos darbas yra nebaigtas, nes neaplankytos visos mokyklos. Lietuvos užsienio reikalų ministras D. Zaunius dėl susidariusios situacijos kreipėsi į Lietuvos švietimo ministrą Konstantiną Šakenį, klausdamas ar reikėtų atnaujinti komisijos darbą. Šis nurodė, kad mokyklų lankymą reikėtų pratęsti, tačiau koncentruotis vertėtų tik į Daugpilio regione esančias lietuvių mokyklas. Nes ten yra varžoma jų veikla, laužomi mokyklų konvencijos nuostatai. Švietimo ministras siūlė nepatenkinti Latvijos siūlymo aplankyti mokyklas Rygoje ir Liepojoje, o vykti tik į Daugpilio regioną, kur surašius komisijos protokolą, būtina reikalauti pašalinti rastus pažeidimus¹³⁶.

¹³³ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 42.

¹³⁴ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 43.

¹³⁵ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 55.

¹³⁶ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 44.

Lietuvos pasiuntinys Latvijoje J. Urbšys siūlė taikyti lankstesnę derybų poziciją – neatsisakyti aplankyti Rygoje veikiančių mokyklų ir bet koku atveju baigti komisijos darbą. Buvo nuspręsta, kad komisija dirbs toliau¹³⁷.

1934 m. balandžio 21 d. komisija tęsė mokyklų lankymą. Buvo patikrintos keturios mokyklos Rygoje: Rygos lietuvių gimnazija, Jelgavos, Indricos, Miciūniškių mokyklos. Kalkūnų, Medumo latvių mokyklose buvo aplankytos, nes ten lietuvių kalba dėstoma kaip atskira disciplina. Vėliau, balandžio 26 – 28 d. Rygoje, Švietimo ministerijos rūmuose, komisija surengė pasitarimą, aptarti mokyklų situacijai ir pasak „Tautos mokyklos“ buvo: „<...> išspręsta eilė principinių klausimų.¹³⁸“

Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencija buvo dar kartą papildyta 1934 m. balandžio 26, 27, 28 d. Rygoje, po mišriosios komisijos mokyklų reikalams posėdžio. Jame dalyvavo Latvijos švietimo ministras K. Beldaus, mokyklų departamento direktorius K. Ozolins, Lietuvos įgaliotas ministras Latvijoje J. Urbšys, Lietuvos švietimo ministerijos departamento direktorius M. Miškinis¹³⁹.

Posėdžio metu priimame protokole nurodoma, kad mokytojai cenzo reikalus tvarkys savo šalyje, tačiau egzaminus galės laikyti ir kitoje. Mokyklose tautinės mažumos kalbą, geografiją, tikybą bei istoriją turės dėstyti tik tos mažumos ir konfesijos mokytojai. Latvių mokyklose Lietuvoje, per jų nacionalines šventes pamokos turėjo nevykti. Abi šalys pasižadėjo, bent jau minimaliai, aprūpinti savo tautines mokyklas mokymosi inventoriu. Buvo nurodyta, kad mokyklos steigiamos ten, kur gyvena daugiausiai tos tautybės vaikų. Atstumas tarp mokyklų negalėjo būti mažesnis nei 10 km. Norint įsteigti naują mokyklą asmenys, organizacijos arba savivaldybės turėjo pateikti prašymą atitinkamos šalies Švietimo ministerijai. Prašyme turėjo būti pageidaujamos mokyklos vieta, surašyti mokyklinio amžiaus vaikai, jų tėvai, amžius, tautybė, gyvenamoji vieta, atstumas nuo projektuojamos mokyklos, tėvų parašai. Jeigu toks prašymas atitinka konvencijos reikalavimus, tai švietimo ministerija ne vėliau kaip per 1 mėnesį privalėjo duoti įsakymą atidaryti naują mokyklą¹⁴⁰.

Latvijos ir Lietuvos švietimo ministerijos buvo susitarusios teikti viena kitai duomenis apie mokinių skaičių lietuviškose mokyklose Latvijoje ir latviškose Lietuvoje. Šita informacija Švietimo ministerijai buvo siunčiama Latvijos užsienio reikalų ministerijos verbalinės notos forma arba Lietuvos užsienio reikalų ministerija perduodavo duomenis pateiktus Latvijos konsulų. Tiek lietuviai, tiek latviai laikėsi panašių pozicijų, konsulams buvo liepiama tikrinti mokyklų darbą, susitikti su vietos bendruomene, kuriai daromas vietinės valdžios psichologinis spaudimas. Vėliau, dėl to, atstovas

¹³⁷ Lietuvos užsienio reikalų ministro 1933 12 14 raštas Lietuvos švietimo ministrui, LCVA. f. 383. ap. 7.b. 1859. l. 68.

¹³⁸ J. Sluoksnaitis. Lietuvių-latvių mokyklų komisijos darbai. *Tautos mokykla*. 1934 m. gegužės 15 d. nr. 10. p. 183.

¹³⁹ Gervetauskaitė, E. *Latviai Klaipėdos krašte 1923–1939 m.* Vilnius. 2015. p. 28.

¹⁴⁰ Gervetauskaitė, E. *Latviai Klaipėdos krašte 1923–1939 m.* Vilnius. 2015. p. 29

kreipdavosi į Užsienio reikalų ministeriją. Jei į situaciją nebūdavo sureaguota, visa procedūra pakartojama iš naujo¹⁴¹.

Konfliktinėse situacijose mokyklų klausimu, ypač vykdant mokyklų konvencijos nuostatas, Latvijos atstovybės Lietuvoje minėdavo neigiamą Lietuvos pasiuntinybės Rygoje veiklą. Atstovybė teikdavo notas dėl prastos lietuvių mokyklų padėties Latvijoje, o Latvijoje atstovai Lietuvoje nenorėjo to pripažinti, nes jie turėjo reaguoti į skundus. Tokie ginčai tęsėsi visą XX a. ketvirtąjį dešimtmetį¹⁴².

Prie mokyklų konvencijos įgyvendinimo smarkiai prisidėjo Latvijos konsulas Šiauliuose R. Puikis ir pasiuntinys Kaune, o iš lietuvių pasiuntinys B. Dailidė, konsulas Rygoje Povilas Varnauskas ir konsulas Daugpilyje (M. Savickis). Tiek Lietuvos, tiek Latvijos atstovai įdėmiai stebėjo jau veikiančių mokyklų padėtį, rūpinosi naujų mokyklų įkūrimu. Jie nuolatos palaikė ryšius su Švietimo ministerijomis, o konsulai su vietos administracija, dalyvavo mišrių komisijų darbe. Konsulai be perstojo rinko, sistemino ir analizavo statistinę medžiagą, persiųsdavo ją Užsienio reikalų ministerijai, teikdavo pasiūlymus. Lietuvos atstovas Latvijoje, suprasdamas, kad latviai pasirašydami konvenciją siekė atidaryti kuo daugiau mokyklų, siūlė to nedaryti, kol nepagerės situacija lietuviškose mokymosi įstaigose. B. Dailidė rašė Stasiui Lozoraičiui: „<...> nusistatymas senas: Lietuvoje jokių būdu neleisti įkurti daugiau latviškų mokyklų“ ir antra, į latviškas mokyklas siųsti mokančius latviškai lietuvius baigusius gimnazijas Latvijoje¹⁴³.

1934 m. į Lietuvos ir Latvijos santykius buvo žiūrima atsargiai. Latvijoje įvykęs politinis perversmas, kai buvo įvestas autoritarinis Karlio Ulmanio režimas, privertė sunerimti dėl lietuvių tautinės mažumos padėties. K. Ulmanio režimas vykdė aktyvią latvinimo programą ir siekė, kiek įmanoma, sumažinti tautinių mažumų įtaką valstybės gyvenime. Tačiau rimtesnių pokyčių šalies vidaus gyvenime lietuvių diaspora nepajuto¹⁴⁴.

Latvijos atstovas 1934 m. liepos 18 d. įteikė Lietuvos užsienio reikalų ministerijai *pro memoria* dėl latviškų mokyklų. Latviai pageidavo įsteigti 16 latviškų pradžios mokyklų Lietuvoje, o vienoje pradžios mokykloje vaikus mokyti latvių kalbos. Buvo pabrėžiama, kad atsisakius daryti nuolaidas latvių mokykloms, taip pat bus elgiama ir su lietuvių mokyklomis Latvijoje¹⁴⁵. Todėl, jei Lietuvos

¹⁴¹ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 84.

¹⁴² Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008, p. 112.

¹⁴³ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 85.

¹⁴⁴ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54, nr. 1 (73), p. 45.

¹⁴⁵ Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45), p. 57.

atstovai taip griežtai laikysis mokyklos konvencijų nuostatų, atstumo prasme, tai Rygoje teks uždaryti net 3 lietuvių mokyklas, kurios veikia toje pačioje seniūnijoje¹⁴⁶.

Lietuvos konsulas Daugpilyje M. Savickis pranešime Lietuvos užsienio reikalų ministerijai užsimena, kad mokinių skaičius lietuvių mokyklose Latvijoje ir latvių mokyklose Lietuvoje atitinka lietuvių Latvijoje ir latvių Lietuvoje gyventojų proporciją. Kalbant apie mokyklų komisijos 1934 m. užfiksuotų trūkumų likvidavimą, M. Savickis teigė, kad trūkumai dar nepašalinėti. Ilūkštos apskrities mokyklų inspektorius pareiškė, kad jis nėra gavęs jokių Ministerijos nurodymų lietuvių mokyklų Latvijoje trūkumų pašalinimo klausimu. Inspektorius nurodė, jog nėra susipažinęs su Mišriosios komisijos nutarimais¹⁴⁷.

Konsulas užsiminė ir apie Miciūniškių lietuvių mokyklą, kurią vietos valdžia, prieštaraujant konvencijai, norinti uždaryti. Tos mokyklos mokytoja Burokaitė taipogi „susidūrė su priespaula“. Nepaisant jai 1922 m. išduoto Švietimo ministerijos pilno cenzo dėstyti šešių klasių lietuvių mokyklose, vėliau jis buvo atimtas. Pagrindas – ji nėra įgijusi teisių lietuvių kalbai dėstyti. Nepaisant 15 metų mokytojavimo stažo, jai buvo sumažinta alga. M. Savickis mano, kad tikroji priežastis – buvusio Ilūkštos apskrities valdybos pirmininko jai pateikti priekaištai, neva ji dirbanti kitos valstybės naudai, todėl jai sumažintas atlyginimas, o jei ji ir toliau taip darys, susilauks dar griežtesnių nuobaudų. Mokytojos Burokaitės organizuojami lietuviški vakarai, suburtas lietuvių choras, pagalba pirmajai išpažinčiai ruošiantis ir buvo traktuojama kaip darbas kitos valstybės naudai¹⁴⁸.

Latvijos užsienio reikalų ministerija atsakydama į lietuvių kaltinimus dėl Miciūniškių mokyklos likvidavimo, bei mokytojos Burokaitės atleidimo, pateikė kitokią versiją. Esą mokytoja Burokaitė neteisėtai registravo mokykloje kitų tautybių vaikus, priiminėjo į mokyklą mokinius, neturinčius konvencijoje nustatyto amžiaus. Dėl to, lietuvių mokykla nesurinko pakankamo skaičiaus mokinių, o mokytoja prarado darbą dėl mokyklos uždarymo, o ne dėl cenzo stokos¹⁴⁹.

Lietuvos atstovas Petras Žilionis Rygoje kalbėdamas su Latvijos švietimo ministru Adamovičs, aptarė Miciūniškių mokyklos klausimą. Jis užsiminė, kad jei nutarimas mokyklai uždaryti nebus atšauktas, tai Lietuvos vyriausybė bus priversta pareikšti oficialų protestą dėl konvencijos laužymo. Neatmetant galimybės imtis analogiškų veiksmų latviškų mokyklų Lietuvoje atžvilgiu¹⁵⁰.

Apie latvių *pro memoria* atsiųstą Lietuvos užsienio reikalų ministerijai, Daugpilio konsulas M. Savickis irgi išdėstė savo nuomonę: „<...> Klausimas dėl naujų latvių mokyklų atidarymo Lietuvoje

¹⁴⁶ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008, p. 113.

¹⁴⁷ Užsienio reikalų Ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 286.

¹⁴⁸ Užsienio reikalų Ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 288.

¹⁴⁹ P.M. 1934 m. lapkričio 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 211.

¹⁵⁰ Pro memoria. 1934 m. rugpjūčio 10 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 282.

galėtų būti svarstomas tik po to, kai latviai pilnai pašalins lietuvių mokyklose Latvijoje visus trūkumus <...> ir toms mokykloms suteiks patenkinamas darbo sąlygas. <...> Mano manymu į naujai atidaromų latvių mokyklų Lietuvoje skaičių ir tipą turėtų turėti įtakos ir tai kiek ir kurių lietuvių mokyklų jie sutiks atidaryti Latvijoje, turint omenyje lietuvių skaičių Latvijoje ir latvių–Lietuvoje.“ Daugpilio rajonas nuo konvencijos įsigaliojimo Latvijos švietimo ministerijai įteikė virš 15 prašymų lietuvių mokykloms atidaryti, perimti finansavimą, įvesti lietuvių kalbos pamokas. Per trejus metus buvo patenkinta tik maždaug trečdalis jų¹⁵¹.

Lietuvos švietimo ministerija, išanalizavusi Lietuvos atstovybės Rygoje bei Daugpilio konsulo M. Savickio atsiųstus pranešimus, pritarė konsulo nuomonei. Naujos latvių mokyklos bus steigiamos, tik latviams pašalinus mišriosios komisijos rastus trūkumus. Nes trūkumai latvių mokyklose Lietuvoje jau buvo pradėti taisyti. Mažeikių apskrityje buvo pertvarkytos mokyklų patalpos, sudaryti sąrašai trūkstantoms mokslo priemonėms ir t. t. Ministerija pažymi, kad nepaisant reikalingo mokslo cenzo nebuvimo, netrukdo nei vienam mokytojui dirbti¹⁵².

Lietuvos konsulas Daugpilyje M. Savickis Lietuvos pasiuntinybę Rygoje informavo, kad pats apsilankęs pasienio regiono mokyklose, nematė jokio aiškaus pagerėjimo. Jis būkštavo, jog netekus savo kunigų, gerų mokytojų, draudžiant lietuvių organizacijų veikimą, bus sunku išvengti lietuvių tautinės mažumos nutautėjimo¹⁵³.

1934 m. pabaigoje Latvijoje veikė viena lietuvių gimnazija, 11 pagrindinių lietuvių mokyklų, 6 latvių mokyklos, kuriose dėstoma lietuvių kalba. Mokinių skaičius lietuvių gimnazijoje ir pagrindinėse mokyklose kartu sudėjus siekė 710 mokinių¹⁵⁴.

Tuo tarpu, Lietuvoje veikė 11 latviškų pradžios mokyklų, jas lankė 395 mokiniai. Visas latviškas pradžios mokyklas išlaikė savivaldybės, o mokytojams algas mokėjo Švietimo ministerija. Privačią latvių vidurinę mokyklą Žeimelyje lankė 26 mokiniai, mokyklai iš Švietimo ministerijos buvo duota 20 000 litų parama¹⁵⁵.

1934 m. gruodį Taline vykusios Baltijos valstybių konferencijos metu, buvo nutarta, jog ateityje mokyklų konvencijos įgyvendinimo klausimai bus sprendžiami tiesiogiai atitinkamų valstybių švietimo institucijų¹⁵⁶.

¹⁵¹ Užsienio Reiklų Ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7 .b . 1622 .l. 290.

¹⁵² Užsienio Reikalų Ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 31 d. LCVA. f. 383. ap. 7 .b . 1622 .l. 277.

¹⁵³ Lietuvos Pasiuntinybei Rygoje. 1934 m. rugsėjo 8 d. LCVA. f. 383. ap. 7 .b . 1622 .l. 260.

¹⁵⁴ Lietuvių mokyklų būklė Latvijoje. 1934 m. gruodžio 10 d. LCVA. f. 383. ap. 7 .b .l. 206.

¹⁵⁵ Latvijos pasiuntinybei Lietuvoje. 1935 m. vasario 2 d. LCVA. f. 383. ap. 7 .b . 1622 .l. 131-132.

¹⁵⁶ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.45.

Todėl kitų metų sausio 21 d. Latvijos vyriausybė Lietuvai pasiūlė sušaukti naują tarpvalstybinį švietimo ministerijų atstovų pasitarimą Kaune, kuriame turėjo būti svarstoma lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje ir latvių mokyklų padėtis Lietuvoje. Taip pat Latvijos pasiuntinybė pateikė savo surinktą statistinę medžiagą apie lietuvių mokyklas Latvijoje, o latvių Lietuvoje. Pasak jų, 1933–1934 mokslo metais Latvijoje veikė 14 lietuvių pradžios mokyklų su 64 mokytojais bei 786 mokiniais. Lietuvoje tuo tarpu buvo 11 latvių pradžios mokyklų su 16 mokytojų ir 434 mokiniais. Jie skaičiavo tik Latvijos pilietybę turinčius lietuvius, o Lietuvoje gyvenančių latvių skaičių padidino trečdaliu. Dėl to buvo bandoma įrodyti, jog lietuvių mokyklų skaičius Latvijoje neproporcingai didelis lyginant jį su latvių mokyklų skaičiumi Lietuvoje. Lietuvai buvo pareikštos pretenzijos už mišriosios komisijos, posėdžiavusios pavasarį, nutarimų dėl mokytojų tautybės nevykdymo, blogos latvių mokyklų Lietuvoje būklės, mažo finansavimo, lietuvių tautybės mokytojų¹⁵⁷.

Lietuvos pasiuntinybė Rygoje, rašydama ataskaitą mokyklų klausimu Užsienio reikalų ministerijai, užsimena, kad latviai mano, jog būtų labai naudinga sudaryti iš Lietuvos ir Latvijos švietimo ministerijų atstovų komisiją. Ji galėtų būti sušaukta 1935 m. pavasario pradžioje. Komisijos pagrindinis tikslas turėtų būti apžvelgti visas latvių mokyklas Lietuvoje ir lietuvių mokyklas Latvijoje, o visus ginčus bei nusiskundimus spręsti vietoje. Iki kol komisija pradės darbą, abi šalys turėtų apsikeisti mokyklų klausimais susijusia medžiaga. Latvijos atstovas Munters teigė, jog Latvija tuo metu dalyvavo panašioje komisijoje su estais ir esą, estų atstovai rodę kur kas daugiau iniciatyvos bei geranoriškumo nei Lietuvos švietimo ministerija¹⁵⁸.

1935 m. Lietuvos švietimo ministerijos pradžios mokslo departamentas konfidencialiame rašte Užsienio reikalų ministerijai išsakė savo poziciją dėl 1933 m., 1934 m. dirbusių mišrių mokyklų komisijų paskelbtų rezultatų, Latvijos pasiuntinybės notų. Departamentas skundė Latviją vengiant vykdyti mokyklų konvencijos nuostatas, kreipiant dėmesį į antraeiles smulkmenas, nesusijusias su esminėmis problemomis. Kalbama, kad lietuvių mokyklų būklė Latvijoje gerokai prastesnė, nei latvių mokyklų Lietuvoje. Esą lietuvių mokyklos Latvijoje uždarinėjamos taip staigiai, kad: „<...> tenka abejoti ar susirinkus tartis dėl mokyklų būklės, beliks dėl ko tartis.“ Buvo mėginta aiškinti, kad negalima lyginti lėšų skiriamų mokykloms Rygoje, su lėšomis provincijos miesteliuose ar kaimuose Lietuvoje esančioms mokykloms¹⁵⁹. Ginčytini klausimai buvo dėl lygiaverčio mokyklų finansavimo

¹⁵⁷ Verbalė nota Užsienio reikalų ministerijai Kaune. 1935 m. sausio 21 d. *LCVA*. f.383. ap. 7 .b . 1622 .l. 98–106.

¹⁵⁸ Lietuvių mokyklų Latvijoje ir latvių mokyklų Lietuvoje klausimu. 1935 m. sausio 22 d. *LCVA*. f.383. ap. 7 .b . 1622 .l. 192.

¹⁵⁹ Užsienio reikalų ministerijai. *LCVA*. f.383. ap. 7 .b . 1622 .l. 196–127 a.

abiejose valstybėse, naujų tautinių mokyklų atidarymo ir jų išlaikymo, tos tautybės mokytojų, tikybos mokytojų trūkumo, mokinių sąrašų tikrinimo pagal tautybes¹⁶⁰.

1935 m. balandžio 3–6 d. Kaune įvyko Lietuvos ir Latvijos mišriosios komisijos mokyklų reikalų posėdis. Buvo pasirašytas mokyklų konvenciją papildantis protokolai. Buvo nuspręsta, kad mokyklos vedėjas turi būti tos tautybės, kuriai skirta mokykla. Lietuvių Latvijoje, latvių Lietuvoje mokyklose, turi būti nors vienas mokytojas mokantis abi kalbas. Jei mokiniai gyvena toliau nei 3 kilometrus nuo kaimo mokyklos, mokyklai buvo skiriamas būstas su kuru ir šviesa mokinių bendrabučiui įrengti. Bendrabučiai turėjo būti pradėti rengti nuo 1935–1936 mokslo metų pradžios, reikėjo ne mažiau 5 mokinių norint, kad jis funkcionuotų¹⁶¹.

Tačiau įsipareigojimai nebuvo perkelti į realybę. Lietuvos konsulas Daugpilyje ir toliau skundėsi vis blogėjančia lietuvių mokyklų padėtimi jo konsulato ribose¹⁶². Jo nuomone: „Pagrindinė priežastis viso to latvių pastangos denacionalizuoti čia esamas mažumas ir jas sulatvinti. Čia jie naudoja žinomąjį vokiečių metodą: ištautinti pasienius ir sustiprinti čia savąjį elementą.“ Buvo išskirtos trys priemonės, kurias naudojant buvo kaltinama Latvijos valdininkai:

- 1) Mokyklas atidarant, tikrinimo komisijoje nėra Lietuvos atstovų. Latvijos švietimo ministerija kaltinama šališkumu;
- 2) Latvijos švietimo ministerija specialiai skiria tokius lietuvių mokytojus, kurie neturi jokių teigiamų savybių, nesugeba sulaukti vietinių simpatijų, jų suburti.
- 3) Vietos latvių mokytojų, policininkų, valdininkų grasinimai, persekiojimai. Aukštesnioji valdžia kaltinama apsimetanti geros valios propaguotoja, kai tuo tarpu žemesnioji valdžia terorizuoja lietuvių diasporą Latvijoje. Jei lietuviai paduoda prašymą atidaryti mokyklą, tai policininkai važiuoja pas tėvus gąsdindami juos didesniais mokesčiais ir t.t. Išsigandę tėvai leidžia vaikus į vietines, latvių, mokyklas¹⁶³.

1935 m. spalio mėnesį Lietuvos užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui pasikalbėjus su Latvijos pasiuntiniu Lietuvoje Liudviku Seja paaiškėjo, jog latviai nėra patenkinti mokyklų konvencijos įgyvendinimu. Pasak jų, mišrioji komisija jau aplankė mokyklas, priėmė nutarimus, tačiau Lietuva nenori jų paisyti. L. Seja pateikė statistinius duomenis įrodančius, jog lietuvių mokyklų būklė Latvijoje yra žymiai geresnė, mokyklos gauna penkis kartus didesnį finansavimą, nei latviškos

¹⁶⁰ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008, p. 113.

¹⁶¹ Gervetauskaitė, E. *Latviai Klaipėdos krašte 1923–1939 m.* Vilnius. 2015. p. 29–30.

¹⁶² Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p. 46.

¹⁶³ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai, Lietuvos pasiuntinybei Rygoje. 1935 m. spalio 17 d. LCVA.f. 383. ap. 7 .b . 1622 .l. 62.

mokyklos Lietuvoje. Lietuvių mokinių skaičius Latvijoje pažymimas kaip 1150, o latvių Lietuvoje vos 420 mokinių. Latvijos pasiuntinys aiškino nenorintis, kad konvencija būtų nutraukta, tačiau latviams atsižvelgiant į esamą situaciją, kyla minčių apie galimą konvencijos denonsavimą¹⁶⁴.

Gali būti, kad kalbomis apie Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencijos denonsavimą, Latvija norėjo paspausti Lietuvą, kad ši būtų labiau suinteresuota latvių mokyklų reikalais. Lietuvos užsienio reikalų bei švietimo ministerijos ne juokais sunerimo sužinojusios, kad mokyklų konvencija gali nutrūkti¹⁶⁵.

Lietuvos pasiuntinys Latvijoje Vytautas Vileišis manė, kad konvencijai nutrūkus daugiau žalos patirtų Lietuva, nes lietuvių Latvijoje yra per 28000, o latvių Lietuvoje tik 16000. Jis pabrėžė, jog nepaisant latvių blogybių vykdant konvenciją, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kiek daug lėšų jie skiria¹⁶⁶.

O J. Urbšys tikino, kad mokyklų konvencijoje nėra nurodyta, kad mokykloms išlaikyti abi valstybės turi išleisti vienodas pinigų sumas. Jis tikina, kad lietuvių mokyklų išlaikymas Latvijoje kainuoja daugiau negu latvių Lietuvoje. Taip yra todėl, jog didesnė dalis lietuvių mokyklų yra dideliuose miestuose, kur pragyvenimo lygis kur kas aukštesnis. Latvijos mokyklų sistema reikalauja daugiau išlaidų negu lietuvių, o ir mokyklinio amžiaus lietuvių vaikų skaičius Latvijoje gerokai didesnis, nei latvių Lietuvoje¹⁶⁷.

Lietuvos švietimo ministerija nenorėdama, jog Latvija nutrauktų jų bendrą mokyklų konvenciją bandė rodyti geranorišką poziciją latvių mokyklų Lietuvoje atžvilgiu. 1935 m. lapkričio 1 d. buvo atidaryta nauja latvių mokykla Totorkalnyje. Svarbu pažymėti, jog remiantis mišrios komisijos nutarimu, ji turėjo veikti jau nuo mokslo metų pradžios. Tam nebuvo jokių kliūčių, mokyklos steigimas buvo vilkintas sąmoningai. Lietuvos švietimo ministerija turėjo galimybių atidaryti ir dar vieną latvių mokyklą Būtingėje, bet bijojo persistengti¹⁶⁸. Buvo laukiama panašaus atsako iš Latvijos pusės, deja, tą rudenį lietuvių mokyklų Latvijoje nepadaugėjo¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 85.

¹⁶⁵ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.46.

¹⁶⁶ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.46.

¹⁶⁷ Lietuvos ministeriui Rygoje. 1935 m. spalio 31 d. LCVA. f.383. ap. 7. b. 1622. l. 55–56.

¹⁶⁸ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.46-47.

¹⁶⁹ Lietuvos pasiuntinybė Rygoje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. lapkričio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. b. 20. l. 20.

Latvijos švietimo ministerijos mokyklų departamento vice direktorius K. Ozolins nurodė, jog patikrinimo metu nebuvo surinktas pakankamas skaičius mokinių, todėl sunku kalbėti apie naujų lietuviškų mokyklų atidarymą. Jis pridūrė, esą latviškose mokyklose ir taip dėstoma lietuvių kalba¹⁷⁰.

Latvijos švietimo ministerija nurodė norinti nutraukti mokyklų konvenciją, kaip Latvijai nenaudingą, jau gruodžio mėnesį konferencijoje Rygoje. O lietuvių atstovai norėjo būti pasirengę atremti Latvijos vyriausybės pastangas konvenciją denonsuoti¹⁷¹.

1936 m. sausio 21 d. Latvijos pasiuntinys L. Seja diskutavo su J. Urbšiu dėl nepatenkinamos latvių mokyklų būklės Lietuvoje. Vėl buvo iškeltas finansavimo klausimas. L. Seja pabrėžė, kad lietuvių mokykloms Latvijoje išleidžiama nepalyginamai daugiau lėšų, nei latvių Lietuvoje. Buvo užsiminta ir apie mišrių komisijų protokolų nuostatų nevykdymą, sunkumus steigti privačias latvių mokyklas Lietuvoje. Visi šie išdėstyti nusiskundimai turėjo tapti pretekstu nutraukti mokyklų konvenciją. L. Seja siūlė pasikviesti neutralios šalies asmenį, kuris sugebėtų nešališkai įvertinti mokyklų padėtį¹⁷².

J. Urbšio atsakomieji argumentai buvo tokie:

- 1) Lietuvos pusė įvykdė paskutiniosios komisijos nutarimus, išskyrus vieną punktą dėl latvių mokyklų vedėjų skyrimo, kurio nebuvo įmanoma įgyvendinti, nes nerasta tinkamo mokytojo mokyklos vedėjo postui užimti;
- 2) Mokyklų konvencija nenurodo išlaidų prioriteto, o pragyvenimo lygis, valiuta, gyventojų skaičius Lietuvoje ir Latvijoje skiriasi;
- 3) Konvencijoje nenumatyta trečiosios šalies pakvietimo mokyklų būklei vertinti procedūra¹⁷³.

Lietuvos užsienio reikalų ministerijai Daugpilio konsulas M. Savickis skundėsi, kad po perversmo Latvijoje tapo sunku veikti. Ten buvo propaguojama politika „latviška Latvija“. Daugpilio rajone visos tautinės mažumos susidūrė su spaudimu. Buvo uždarytos rusų, gudų, lenkų gimnazijos, lenkų bei žydų amatų mokyklos, pagrindinės mokyklos. Lietuvių mokyklas saugojo mokyklų konvencija, tačiau ėmė sklisti kalbos abejojančios jos reikalingumu. Konsulas pažymėjo, kad lietuvių

¹⁷⁰ Lietuvos pasiuntinybė Rygoje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. lapkričio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. b. 20. l. 20.

¹⁷¹ Lietuvos pasiuntinybė Rygoje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. lapkričio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. b. 20. l. 21.

¹⁷² Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 85.

¹⁷³ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 85.

diaspora Latvijoje vis tiek nukentėjo, net ir neuždarant mokyklų. Buvo atleisti visi veiklūs lietuvių mokytojai, mokyklose dirbo pedagogai nemokantys lietuvių kalbos¹⁷⁴.

Nemalonumų neišvengė ir kitos kultūrinės veiklos, chorai, vakaronės. Chorai negalėjo rengti viešų pasirodymų, nes kūriniai atliekami ne latvių kalba. Iš lietuvių parapijų iškelti lietuviai dvasininkai, pakeičiant juos vietiniais¹⁷⁵.

1936 m. kovo 21 d. Užsienio reikalų ministerija gavo Lietuvos konsulato Rygoje *pro memoria* lietuviškų mokyklų Latvijoje reikalą. Tuo metu Latvijoje veikė 1 lietuvių gimnazija ir 10 pradžios mokyklų. Iš viso mokyklose mokytojavo 63 mokytojai, 37 iš jų buvo lietuvių tautybės. Lietuvių mokyklose Latvijoje mokėsi 661 mokiny, lietuvių kalbos pamokas lankė 93 vaikai. 1934 – 1935 mokslo metais buvo uždarytos trys lietuvių mokyklos Latvijoje: Rygoje, Miciuniškiuose bei Gryvoje. Neretos mokyklai, kur buvo priskaičiuojami daugiau nei 35 lietuvių mokiniai, suteiktos mokyklos teisės. Mokytojai priversti dėstyti ir kitus dalykus, kad uždirbtų nors minimaliai pragyvenimui. Todėl lietuvių kalbos pamokos priverstos vykti arba nuo 8:00 arba 15:00 valandos¹⁷⁶.

Lietuvoje 1935 – 1936 mokslo metais veikė 12 latvių mokyklų¹⁷⁷. Jose mokytojavo 18 mokytojų: 11 latvių, 6 lietuviai ir 1 vokiečių. Latvijos mokyklas Lietuvoje lankė 445 mokiniai¹⁷⁸.

1936 m. balandžio 24 d. J. Urbšys Lietuvos pasiuntiniui Taline apgailestavo dėl blogėjančios lietuvių ir latvių santykių padėties mokyklų konvencijos klausimu. Latvija kaltino Lietuvą¹⁷⁹:

- 1) Dėl latvių mokyklų esančių Lietuvoje vedėjų tautybės, ne visi vedėjai yra latviai;
- 2) Nesteigiamos naujos latvių mokyklos Lietuvos teritorijoje;
- 3) Latvių mokyklų išlaikymui skiriama mažiau nei lietuvių Latvijoje.

Lietuvoje buvo atsižvelgta į pirmąjį priekaištą iš Latvijos pusės ir 7 latvių mokyklų vedėjais paskyrė latvius mokytojus. Likusiose 5-iose mokyklose jie bus paskirti iš karto, kai atsiras norinčių ir tinkamų kandidatų. Atsakant į antrąjį priekaištą J. Urbšys aiškino, jog po konvencijos pasirašymo buvo

¹⁷⁴ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai Kaune. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 268–269.

¹⁷⁵ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai Kaune. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 269.

¹⁷⁶ Pro memoria, Lietuvių–latvių mokyklų reikalų. 1936 m. kovo 20 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 256–261.

¹⁷⁷ Pro memoria, Lietuvių–latvių mokyklų reikalų. 1936 m. kovo 20 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 256.

¹⁷⁸ Žinios apie mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 178.

¹⁷⁹ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 85.

įsteigtos 3 naujos latvių mokyklos Lietuvoje. Trečiasis priekaištas buvo paaiškintas, kad konvencija nenumatė vienodų sumų mokyklų išlaikymui¹⁸⁰.

Lietuvos pusė Latvijai irgi turėjo priekaištų¹⁸¹:

- 1) Visose lietuvių mokyklose Latvijoje Latvijos istorija ir geografija dėstoma ne lietuvių, o latvių kalba;
- 2) Kai kuriose mokyklose latvių kalba dėstomi net ir kiti dalykai;
- 3) Nėra steigiamos naujos lietuviškos mokyklos Latvijoje.

Buvo pateikta ir šiek tiek statistinės informacijos įrodančios, jog latvių mokyklų būklė Lietuvoje žymiai geresnė nei lietuvių Latvijoje. Prieš konvencijos pasirašymą Latvijoje veikė 10 pradinių lietuvių mokyklų ir 1 lietuviškas komplektas prie latvių mokyklos, po konvencijos pasirašymo šis skaičius nepakito. Tuo tarpu latvių mokyklų prieš konvencijos pasirašymą buvo 4 pradinės mokyklos ir 6 komplektai, o po visi komplektai paversti savarankiškais mokyklomis, įsteigtos dar 3 naujos mokyklos¹⁸².

Lietuva bandė įrodyti, kad tai jų situacija blogesnė, o ne latvių ir esą jie turi daugiau priežasčių skųstis. Buvo pasiteirauta kaip funkcionuoja Latvijos ir Estijos mokyklų konvencija, su kokiais sunkumais susiduria estai, ar latviai jiems priekaištauja, ar grasina konvencijos denonsavimu¹⁸³.

Tautinių mažumų mokyklų gerovę svečioje šalyje garantuojanti konvencija turėjo pagerinti dvišalius santykius, tačiau įvyko priešingai. Atsirado prielaidos papildomai trinėčiai ir tarpusavio priekaištams viena kitos veiksmais. Latvijos valdžioje net buvo kalbų esą jei Lietuvoje išnyktų latvių, o Latvijoje lietuvių tautinės mažumos, išnyktu daugybės nesusipratimų bei ginčų šaltinis¹⁸⁴.

1936 m. rugpjūtį Lietuvos pasiuntinys V. Vileišis Rygos lietuvių gimnazijos reikalais apsilankė Latvijos užsienio reikalų ministerijoje. Tenai jis sulaukė Latvijos Respublikos Prezidento Karlio Ulmanio nuomonės, jog Lietuva neturi nuoširdžių planų Latvijos atžvilgiu. Dėl lietuvių ir estų mokykloms suteiktų išskirtinių teisių Latvijos valdžia sulaukia nuolatinių lenkų ir vokiečių priekaištų.

¹⁸⁰ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 85.

¹⁸¹ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 85

¹⁸² Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 86

¹⁸³ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 86.

¹⁸⁴ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.47.

Todėl geriausia būtų, jog kiekviena valstybė užsiimtu su savo piliečiais ir, reikalui esant, sulietuvintų latvius ar sulatvintų lietuvių¹⁸⁵.

1936 m. rugsėjo 8 d. Lietuvos pasiuntinys V. Vileišis lankėsi pas Latvijos užsienio reikalų ministrą Vilhelmą Miunterį. Šio žodžiais tariant: „Kaip mes matome mokyklų konvencijos neduoda tos naudos, kuri buvo manyta iš jų gauti, o atvirkščiai, greičiau yra žalingos, nes sukelia daug nesusipratimų tarp mūsų kraštų. Be to, mokyklų konvencijos mums kliudo turėti gerus santykius su vokiečiais ir lenkais <...>.“ Todėl V. Miunterio manymu reikėtų atsisakyti konvencijos, juolab, kad jos buvo sudarytos demokratiniiais laikais ir nebeatitinka šių laikų dvasios. „<...> prie pirmos patogios progos Latvija yra pasiryžusi nuo mokyklų konvencijų su Lietuva ir Estija atsisakyti.“ Tačiau mokyklos kaip ir anksčiau turėtų būti išlaikomos valdžios, neatsižvelgiant į jokiais konvencijas. „Mokyklų konvencijų panaikinimas atsilieps labai teigiamai į mūsų kraštų sugyvenimą, nes atpuls tas bereikalingas erzinantis mokyklų ir mokytojų klausimas. Kožnas kraštas tvarkys mokyklas savo krašte savo noru ir savo nuožiūra.“ V. Miunterio nuomone gyventojai neturėtų būti specialiai nutautinami, tačiau lietuvių Latvijoje, o Latvijoje lietuvių skaičius turėtų savaime mažėti. O Lietuvos–Latvijos konvencijos denonsavimas atneštu tik gerus pokyčius¹⁸⁶.

Jau kitą dieną Latvijos ministrų kabinetas nusprendė nutraukti mokyklų konvencijas su Lietuva ir Estija. Konvencijos nutraukimą pagreitino įvykis Žeimelyje, kur latvių teatro vaidinimui pasibaigus, latvių mokyklos mokytojas latvių kalba kreipėsi į vaidintojus, o iš publikos pasigirdo baisus triukšmas. Todėl kalbėtojas nebaigė kalbos, o aktoriai pasipiktinę grįžo į Latviją. Nuo kurio laiko konvencija nutraukiama nebuvo aišku¹⁸⁷.

Latvija neskubėjo denonsuoti mokyklų konvencijų su Lietuva bei Estija, nes bijojo pakenkti trijų Baltijos valstybių santykiams. 1936 m. gruodį vykusioje eilinėje Baltijos šalių užsienio reikalų ministrų konferencijoje konvencijos klausimas nebuvo įtrauktas į dienotvarkę. Antra vertus, galbūt tarpusavio saugumo klausimai gręsiančio karo akivaizdoje buvo svarbesni. Vis tik, užkulisiuose Latvijos užsienio reikalų ministras V. Miunteris kalbėjosi su Lietuvos užsienio reikalų ministru S. Lozoraičiu ir Estijos užsienio reikalų ministru F. Akeliu. V. Miunteris S. Lozoraičiui teigė, kad Latvija tebesilaiko nuostatos atšaukti mokyklų konvenciją, o kadangi Ministrų kabinetas tokį sprendimą jau priėmęs, tai pats denonsavimas likęs daugiau tik formalumu, todėl siūlė susitarti dėl konvencijos nutraukimo datos. V. Miunteris įtikinėjo, jog konvencijos nutraukimas nepakenks mokyklų padėčiai,

¹⁸⁵ Lietuvos pasiuntinybė Rygoje Užsienio reikalų ministrui. 1936 m. rugpjūčio 29 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 159–161.

¹⁸⁶ Lietuvos pasiuntinybė Rygoje Užsienio reikalų ministrui. 1936 m. rugsėjo 10 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 162–165.

¹⁸⁷ Pro memoria. 1936 m. rugsėjo 10 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 150.

nes ją pakeis džentelmeniškas susitarimas dėl mokyklų. S. Lozoraitis atsakė, kad Lietuva nematanti jokio pagrindo konvencijos nutraukimui, tereikia pašalinti jai trukdančias kliūtis. Jis įrodinėjo, kad mokyklų konvencijos denonsavimas neigiamai atsilieps Baltijos valstybių tarpusavio santykiams ir tarptautinėje arenoje sumenkins Baltijos šalių vienybės įvaizdį¹⁸⁸.

Viešai kalbėti apie mokyklų konvencijos nutraukimą nebuvo linkusi nei Lietuva, nei Latvija. Tikriausiai bijota pakenkti Lietuvos, Latvijos ir Estijos puoselėtai Baltijos Antanės idėjai. Neveltui keletą kartų per metus buvo organizuojamos Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrų konferencijos. Per jas pateikti oficialūs dalyvių pareiškimai turėjo visam pasauliui parodyti nepajudinamą trijų Baltijos šalių vienybę. Taigi į lietuvių spaudą beveik nepatekdavo informacija apie valstybių tarpusavio nesutarimus ar nesutampančias pozicijas¹⁸⁹.

2.2. Konvencijos denonsavimas ir džentelmeniškas susitarimas tarp Latvijos ir Lietuvos

1937 m. kovo 17 d. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos generalinis sekretorius informavo Švietimo ministeriją, kad Latvijos vyriausybė nusprendė atsisakyti mokyklų konvencijos ir žada apie tai pranešti oficialiai. Užsienio reikalų ministerija patarė Švietimo ministerijai neteikti jokių pasiūlymų latviams, bet išsireikalauti paskirti lietuvių kalbos mokytoju Rygos lietuvių gimnazijoje¹⁹⁰.

Lietuvos pasiuntinys Rygoje V. Vileišis savo pranešime Užsienio reikalų ministrui S. Lozoraičiui rašė: „P. Miunteris pareiškė man, kad latvių vyriausybė galutinai nutarė atsisakyti nuo mokyklų konvencijų su Lietuva ir Estija, ir kad su estais sulig jų konvencijos, tas atsisakymas įvyks apie š. m. balandžio 20 d. tuo pačiu metu bus denonsuota mokyklų konvencija ir su Lietuva ir apie tai bus pranešta raštu.“¹⁹¹

Nenoromis Lietuvos valdžia susitaikė, kad mokyklų konvencija bus nutraukta. Ji nerimavo, kad nesutarimai dėl mokyklų konvencijos gali pradėti kliudyti Baltijos antantės idėjai. Nusileisti paskatino ir Estijos pavyzdys, kuri lengviau susitaikė su mintimi dėl konvencijos denonsavimo¹⁹².

¹⁸⁸ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.48.

¹⁸⁹ Mačiulis D., 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.48.

¹⁹⁰ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 86.

¹⁹¹ Užsienio reikalų ministrui. Ryga. 1937 m. kovo 5 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 139–140.

¹⁹² Mačiulis, D. 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.48.

1937 m. gegužės 21 d. Lietuvos pasiuntinys V. Vileišis buvo nuvykęs pas Latvijos švietimo ministrą Augustą Tentelį. Vizito tikslas buvo sužinoti kokios politikos lietuvių mokyklų atžvilgiu laikysis Latvija panaikinus mokyklų konvenciją. A. Tentelis patikino, kad „<...> ir toliau niekas ypatingai nepasikeis <...>“, „<...> dabar viskas bus daroma atsižvelgiant į Lietuvos politiką latvių mokyklų Lietuvoje. Principas mūsų santykiuose dabar bus reciprociteto principu – ką duosi, tą ir gausi.“ Tolimesnis bendradarbiavimas švietimo klausimais turėjo vykti per Užsienio reikalų ministerijas¹⁹³.

1937 m. liepos mėnesį vietoj nutrauktos mokyklų konvencijos Latvija su Estija pasirašė džentelmenišką susitarimą. Šiuo protokolu per artimiausius mokslo metus šalys įsipareigojo išsaugoti susiklosčiusią mokyklų padėtį. Lietuva norėjo mokyklų klausimą su Latvija sureguliuoti pagal estų pavyzdį¹⁹⁴.

Latvija pasiūlė Lietuvai surengti pasitarimą dėl mokyklos reikalų. Jį organizuoti buvo pavesta Lietuvos pasiuntiniui Rygoje V. Vileišiui, tačiau jam, mirus, ir nesant naujai paskirto atstovo, Lietuvos užsienio reikalų ministerija siūlė Latvijos vyriausybei palikti ateinantiems mokslo metams abiejose pusėse mokyklų padėtį ne blogesnę, nei buvo praeitais mokslo metais. Latvijos pusė siūlė rengti pasitarimus ir į juos iš kiekvienos pusės deleguoti du Švietimo ministerijų atstovus ir po vieną diplomata ar Užsienio reikalų ministerijos atstovą¹⁹⁵.

1938 m. kovo mėnesį Lietuva ir Latvija pasirašė draugišką protokolą „Dėl lietuvių mokyklų Latvijoje ir latvių mokyklų Lietuvoje reikalo“. Jame nurodoma, kad denonsavus mokyklų konvenciją, mokyklų padėtis abiejose valstybėse iš esmės nepasikeis¹⁹⁶.

Protokolas buvo pasirašytas po to paties mėnesio 25, 26, 27 dienomis vykusio Latvijos ir Lietuvos švietimo bei užsienio reikalų ministerijų atstovų susitikimo Rygoje¹⁹⁷. Derybose buvo nuspręsta, kad 1938 – 1939 m. latviškų mokyklų Lietuvoje, o lietuviškų Latvijoje skaičius paliekamas toks, koks buvo protokolo pasirašymo metu. Prie trijų latviškų mokyklų buvo įsteigti bendrabučiai mokiniams gyventi, skirtas finansavimas mokinių maitinimo organizavimui. Buvo nurodoma, jog mišrių šeimų vaikai galės lankyti tas mokyklas, kurias išrinks jų tėvai. Esant mokytojų trūkumui, Lietuvoje neturi būti daromos kliūtis dirbti Latvijos piliečiams ir atvirkščiai. Mokyklų vedėjais turėjo

¹⁹³ Užsienio reikalų ministrui. Ryga. 1937 m. gegužės 21 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 131–132.

¹⁹⁴ Mačiulis, D. 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p.48–49.

¹⁹⁵ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 86.

¹⁹⁶ Gervetauskaitė, E. *Latviai Klaipėdos krašte 1923–1939 m.* Vilnius. 2015. l. 30.

¹⁹⁷ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008. l. 115.

būti tos tautybės asmenys, kuriems skirta mokykla. Sienos perėjimo kliūčių šalinimu rūpinosi abiejų valstybių švietimo ministerijos. Lietuvoje buvo leista steigti privačias Latvijos piliečiams skirtas mokyklas bei vaikų darželius¹⁹⁸.

Abiejų valstybių atitinkamų institucijų atstovai pabrėžė, kad bus palankiai žiūrima į tautinių mokyklų problemų sprendimą. Tačiau praktikoje taip būdavo ne visada. Lietuvos latvių mokyklų Tėvų komitetai kreipdamiesi su prašymais į Švietimo ministeriją, nurodydavo konvencijos sąlygas, nors ji jau buvo denonsuota. O Lietuvos Švietimo ministerija, kai jai buvo naudinga, pabrėždavo, kad mokyklų konvencija yra nutraukta ir reikia vadovautis 1938 m. kovo mėnesio pasitarimo mokyklų reikalais nutarimais¹⁹⁹.

1939 m. gegužės 4 d. Užsienio reikalų ministerija informavo Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentą apie nepatenkinamą Medumo ir Kalkūnų lietuvių mokyklų padėtį. Buvo prašoma pasitarime su Latvijos atstovais dėl mokyklų reikalų atkreipti latvių dėmesį į latvių administracijos elgesį, kuris neatitinka Lietuvos ir Latvijos konvencijos dvasios ir tikybos dėstymo ne lietuviu kalba.

Gegužės mėnesį Lietuvos ir Latvijos atstovai lankė latvių mokyklas Lietuvoje, o lietuviškų mokyklų lankymas buvo numatytas lapkritį. Iki tol buvo nutarta vadovautis susitarimu 1938 – 1939 mokslo metams. Tačiau sutarimas nebuvo pratęstas, todėl oficialiai buvo negaliojantis. Dėl to, po lietuviškų mokyklų Latvijoje lankymo, Lietuva siūlė sudaryti naują sutartį²⁰⁰.

1939 m. liepos mėnesį Lietuvos pasiuntinys Pranas Dailidė rūpinosi susitarimo pratęsimu naujiems mokslo metams. O Latvijos Užsienio reikalų ministerija atsakė, kad Latvijos švietimo ministerija nori susitarimą pakoreguoti, o tai padaryti bus galima spalio mėnesį, kai Lietuvos švietimo ministerijos delegacija atvyks į Latviją vizituoti lietuvių mokyklų. P. Dailidė buvo patikintas, kad iki naujos sutarties bus išlaikytas *status quo*²⁰¹. Vis tik, planuotas Lietuvos švietimo atstovų vizitas į Latviją neįvyko. Todėl abi šalys iki 1940 m. vasaros mokyklų klausimu laikėsi džentelmeniško susitarimo išsaugoti susiklosčiusią mokyklų padėtį²⁰².

¹⁹⁸ Bendro Lietuvos ir Latvijos Švietimo ir Užsienio reikalų ministerijų atstovų 1938 m. kovo mėn. 25, 26 ir 27 d. pasitarimo protokolas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 39 – 40.

¹⁹⁹ Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Kaunas. 2008. l. 115.

²⁰⁰ Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009. p. 86.

²⁰¹ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje pranešimas Lietuvos URM. 1939 m. liepos 8 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 13 – 16.

²⁰² Mačiulis, D. 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73). p. 49.

3. KONKREČIŲ LIETUVIŲ ŠVIETIMO ĮSTAIGŲ VEIKLA KONVENCIJOS LAIKOTARPIU. DAUGPILIO RAJONO ATVEJIS

3.1. Lietuvių mokyklų veikla

3.1.1. Aknystos lietuvių pagrindinė mokykla

Aknystos lietuvių IV klasių pagrindinė mokykla buvo įsteigta 1932 m. iš prieš tai buvusio lietuvių mokyklos komplekto²⁰³.

1934 – 1935 mokslo metais mokyklą lankė 42 mokiniai²⁰⁴. Mokykla buvo išlaikoma savivaldybės, mokytojams algas mokėjo Latvijos švietimo ministerija²⁰⁵. Aknystos lietuvių pagrindinėje mokykloje vedėja dirbo Emilija Pavilionytė. Tikybą dėstė vos kelis sakinius lietuviškai mokantis kunigas Murniekas. Mokykla turėjo 4 klases. Šalia mokyklos veikė bendrabutis, jame gyveno 5 mokiniai²⁰⁶.

1934 m. rudenį Latvijos švietimo ministerija pareiškė, kad Aknystos lietuvių mokyklai neskirs antro mokytojo. Tokio sprendimo priežastis – nepakankamas mokinių skaičius. Lietuvų pusei jis atrodė daugiau, nei pakankamas²⁰⁷.

Vėliau Daugpilio konsulas M. Savickis apsilankęs mokykloje, situaciją įvertino prastai. Antro mokytojo paskyrimas jo nuomone turėtų būti privalomas: „<...> vien iš Aknystos valsčiaus ribų valsčiuje įsiregistruavo 41 lietuvių vaikas. Kaimyninių valsčių lietuvių vaikų tasai valsčius atsisakė registruoti, gi pas lietuvių mokyklų vedėją užregistravo virš 50 lietuvių vaikų. Tat ten skubiai reikalingas antras valdiškas mokytojas lietuvis²⁰⁸“.

Be to, mokyklos patalpas buvo norima perkelti kitur. Tai būtų pakenkę mokyklai, nes Aknystoje buvo jaučiamas butų stygius. Mokykla nebuvo gavusi nei mokslui reikalingų priemonių, nei papildomo inventoriaus. O latvių mokykla atsisakė į V klasę priimti IV Aknystos klases baigusius mokinius. Tai galėtų būti traktuotina kaip lietuvių mokyklų suteikiamų žinių nuvertinimas²⁰⁹.

Latvijos švietimo ministerijos mokyklų vice direktorius K. Ozolins nurodė, kad jei tik mokinių skaičius Aknystos lietuvių pagrindinėje mokykloje atitinka konvencijos reikalavimus, antras mokytojas

²⁰³ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁰⁴ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalai. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 172.

²⁰⁵ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 284.

²⁰⁶ Lietuvos konsulata Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 59.

²⁰⁷ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 289.

²⁰⁸ Daugpilio konsulas M. Savickis Lietuvos pasiuntinybei Rygoje. 1934 m. rugsėjo 8 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 260.

²⁰⁹ Daugpilio konsulas M. Savickis Lietuvos pasiuntinybei Rygoje. 1934 m. rugsėjo 8 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 260.

nedelsiant bus paskirtas. O dėl vaikų nepriėmimo į V klasę, tai esą tik nesusipratimas, kurį bus bandoma išspręsti²¹⁰.

Galiausiai, po ilgų ginčų, 1934 m. lapkričio mėnesį į Aknystos lietuvių pagrindinę mokyklą buvo priimta antroji mokytoja²¹¹.

Tačiau jau 1935 m. sausį buvo gautas skundas, kad antroji mokytoja nemoka lietuvių kalbos, o dalį dalykų, kuriuos turėtų dėstyti lietuviškai, dėsto latviškai. O Aknystos latvių mokykloje mokytojauti paskirta lietuvė mokytoja, baigusi mokytojų institutą. Buvo norėta ją perkelti į lietuvių mokyklą, tačiau nepavyko²¹².

Lietuvių pusė skundėsi, kad viskas buvo gerai, kol vieną mokytoją išlaikė lietuvių bendruomenė. Tačiau kai mokytojams algas pradėjo mokėti savivaldybė, Aknystos lietuvių pradinėje mokykloje buvo paskirtas latvių tautybės mokytojas, visai nemokantis lietuvių kalbos. Pagal 1934 m. mišriosios mokyklų komisijos nutarimus, latviškus dalykus gali dėstyti vietoje esančių latviškų mokyklų mokytojai. Tačiau paskyrus lietuvių mokyklai latvių mokytoją, mokykla priversta priskirti jam daugiau pamokų, kad mokytojas gautų normalią algą. O tai kenkia mokyklos tautiškumui²¹³.

Aknystos latvių mokykloje dėstė lietuvė mokytoja M. Ramašauskaitė, baigusi Mintaujos institutą, o į lietuvių mokyklą paskirta latvė Dzendolets, kuri Ilukštos apskrities inspektoriui buvo pasirašiusi, kad nemoka lietuvių kalbos²¹⁴.

1935 – 1936 mokslo metų pradžioje Aknystos lietuvių mokykloje mokinių skaičius sumažėjo iki 40 vaikų. Tikybos mokytį pradėjo kunigas Leinieks, visiškai nemokantis lietuvių kalbos²¹⁵. Lietuviškai buvo dėstomos tik lietuvių kalbos bei matematikos pamokos. Visi likę dalykai, nepaisant lietuvių pastangų, buvo mokomi latviškai²¹⁶.

Mokyklos patalpas sudarė du kambariai, atskiroms klasėms, prieškambaris. Atskiroms kambario mokytojams nebuvo. Suolų būklė buvo gera, mokslui reikalingų priemonių netrūko²¹⁷.

Aknystos lietuvių mokykla turėjo savo bendrabutį, tačiau jis stovėjo gana nuošaliai. Jame gyveno 8 mokiniai. Bendrabučio išlaikymu rūpinosi lietuvių organizacijos, valsčius duodavo kuro²¹⁸.

Iš Latvijos valstybės ir valsčiaus mokykla gavo 4163,49 latus, o iš lietuvių organizacijų 657,09 latus. Bendra paramos suma 1935 – 1936 m. siekė 4820,58 latus²¹⁹.

²¹⁰ Pro memoria. 1934 m. rugsėjo 10 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 231–232.

²¹¹ Latvijos užsienio reikalų ministerija. 1934 m. lapkričio 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 211.

²¹² Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. sausio 12 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 15.

²¹³ Ponui Politikos departamento direktoriui. 1935 m. kovo 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 93.

²¹⁴ Ponui Politikos departamento direktoriui. 1935 m. kovo 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 93.

²¹⁵ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 60.

²¹⁶ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 266.

²¹⁷ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 266.

²¹⁸ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 266.

1935 m. Aknystos lietuvių pagrindinės mokyklos taryba kartu su mokinių tėvais Švietimo ministerijai buvo nusiuntę prašymą leisti atidaryti V klasę. Tą klasę lankyti būtų susirinkę apie keliolika vaikų. Penktos klasės mokytojai atlyginimą būtų mokėjusi Daugpilio lietuvių draugija. Tačiau Latvijos švietimo ministerija apsvarsčiusi prašymą jį atmetė dėl nepakankamo mokinių skaičiaus²²⁰.

1936 – 1937 mokslo metais Aknystos pagrindinę lietuvių mokyklą lankė 43 mokiniai, 20 berniukų ir 23 mergaitės. Mokiniais buvo duodami šalti priešpiečiai. Maisto išlaidas padengdavo lietuvių organizacijos, dalį produktų duodavo mokinių tėvai. Bendrabučio patalpas irgi išlaikė lietuvių organizacijos, kurą ir šviesą parūpindavo valsčius. Bendrabutyje gyveno 13 mokinių²²¹.

Valstybė mokyklai buvo skyrusi 4087,13 latų, inspektorius knygoms pirkti paaukojo 15,75 latus. Valsčius biblioteką parėmė 100 latų, 75 latus skyrė neturtingų mokinių šelpimui, 10 latų Kalėdų šventei. Lietuvių organizacijos surinko 692,42 latus. Bendrai susumavus mokyklos biudžetas siekė 4980,42 latus²²².

3.1.2. Subato lietuvių pagrindinė mokykla

Subato lietuvių VI klasių pagrindinė mokykla buvo įkurta 1907 m. kunigo Gražio. Pirmojo pasaulinio karo metais ji neveikė, o 1929 m. balandžio 19 d. buvo atidaryta iš naujo. Iš pradžių mokykla veikė kaip privati, tačiau vėliau buvo išlaikoma miesto²²³.

1934 – 1935 mokslo metais mokyklą lankė 54 mokiniai²²⁴. Privati mokykla turėjo 3 mokytojus, 2 iš jų buvo valstybės išlaikomi²²⁵. Mokykloje veikė VI klasės, vedėja buvo lietuvė Adelaida Jakštonytė. Jos padėjėja dirbo Joana Matuzonytė, trečia mokytoja buvo latvė Spira. Tikyba dėstė latvių tautybės mokytoja Jurkevičiūtė, nepaisant silpnų lietuvių kalbos žinių, ji mokė lietuviškai. Šalia mokyklos veikė bendrabutis, jame gyveno 27 mokiniai²²⁶.

Subato miestas nebuvo turtingas, turėjo didelį finansinį deficitą. Todėl 1934 m. Daugpilio konsulo nuomone mokyklai reikėjo Latvijos vyriausybės pašalpos, antraip mokyklą ir toliau reikės išlaikyti iš privačių lėšų. Konsulas M. Savickis susitikęs su Subato miesto meru sužinojo, jog jis jau ėmėsi aktyvių veiksmų dėl lietuvių mokyklos finansavimo. Norėdamas tikslesnės informacijos, meras

²¹⁹ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²²⁰ Lietuvos pasiuntinybė Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. lapkričio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 18.

²²¹ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²²² Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²²³ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²²⁴ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalai. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 172.

²²⁵ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 284.

²²⁶ Lietuvos konsulata Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 59.

žadėjo finansavimo klausimą iškelti būdamas Rygoje. Dar buvo sužinota, kad norima iš Subato pašalinti gerus lietuvių mokytojus, kas labai pakenktų mokyklos veiklai²²⁷.

Tais pačiais metais mišrioji mokyklų komisija nutarė, kad per artimiausius metus mokykla turi tapti valstybės ar savivaldybės išlaikoma. Latvijos švietimo ministerija pranešė Lietuvos atstovams, kad savivaldybės atsisakymo nuo mokyklos išlaikymo atveju, švietimo ministerija pati suras lėšų²²⁸.

Tačiau mokyklos išlaikymo perėmimas nebuvo sklandus. Subato miesto meras registravo lietuvių tautybės vaikus ir, esą, užsiregistravo vos 5 asmenys. Apie tai jis informavo aukštesnes institucijas. Meras paprašė 8000 latų pašalpos kitų metų mokyklos išlaikymui, grįsdamas, jog miesto finansinė padėtis prasta. Įdomu tai, kad pas mokyklos vedėją buvo užregistruotas 51 lietuvių vaikas, greitu metu turėjo užsiregistruoti dar 2. Norint prisiregistruoti reikėjo pateikti gimimo metrikas, skiepų knygutę, o tėvai turėjo pateikti raštišką pareiškimą dėl vaikų tautybės. 1933 – 1934 mokslo metais Subato pagrindinę lietuvių mokyklą lankė 68 vaikai, todėl mokyklos išlaikymas jau tada turėjo būti perimtas. Lietuvių pusės pageidavimas buvo, kad kitų valsčių vaikai galėtų lankyti tą mokyklą ir, kad į lietuvių mokyklas priimtu nuo 7, ne nuo 8 metų amžiaus²²⁹.

Latvijos švietimo ministerijos mokyklų vice direktorius K. Ozolins kalbėdamas su P. Žilioniu, prižadėjo artimiausiu laiku skirti lėšų Subato lietuvių mokyklos išlaikymui²³⁰.

Subato miesto valdyba 1934 m. spalio 16 d. nutarimu galiausiai perėmė Subato lietuvių pagrindinės mokyklos išlaikymą. Trims ten dirbantiems lietuvių tautybės mokytojams atlyginimą ėmė mokėti Latvijos valstybė²³¹.

Mokyklai tapus valdiška, buvo pradėti vykdyti veiksmai prieš lietuvius mokytojus. Iš pareigų pašalinta vedėja F. Velavičiūtė ir mokytojas P. Apsenas. Nebuvo pateikta jokia racionali jų atleidimo priežastis. Jie abu buvo pavyzdingi pedagogai, tvarkę mokyklą, puoselėję lietuviybę. Manoma, kad tai ir galėjo užkliūti vietinėms valdžios institucijoms. F. Velavičiūtė paskirta mokytojos laikinąja pavaduotoja latvių mokykloje Latgalos gilumoje, o P. Apsenas liko bedarbiu²³².

Mokytojų atleidimas nebuvo vienintelis nusiskundimas iš lietuvių pusės. Tikybos pamokas mokykloje dėstė kapelionė nekalbanti lietuviškai. Vyskupo atitinkamąjį leidimą jai parūpino buvęs Subato klebonas, kuris, pasak Daugpilio konsulo M. Savickio, „<...> žymiai pakenkęs Subato ir

²²⁷ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 289.

²²⁸ Lietuvos pasiuntinybė Rygoje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 14 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 268.

²²⁹ Daugpilio konsulas M. Savickis Lietuvos pasiuntinybei Rygoje. 1934 m. rugsėjo 8 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 260.

²³⁰ Pro memoria. 1934 m. rugsėjo 10 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 232.

²³¹ Latvijos užsienio reikalų ministerija. 1934 m. lapkričio 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 210.

²³² Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. sausio 12 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 157 – 158.

Aknystos lietuvių tautiniams reikalams“. Mokinių tėvai kreipėsi į kleboną, kuris gyvena šalia mokyklos, su skundais, tačiau kapelionė ir toliau ėjo pareigas²³³.

1935 m. Subato lietuvių mokykloje iš keturių ten dirbančių mokytojų, tik du buvo lietuviai, gebantys mokyti lietuvių kalba. Viena mokytoja nemokėjo lietuviškai, o antroji, pasak Daugpilio konsulo M. Savickio, „<...> tik žemina katalikų tikėjimo mokslą anekdotais dėl kalbos nemokėjimo, nors gretimai latviškoj mokykloj dėsto tikybą kunigas.“²³⁴

1935 – 1936 mokslo metais mokyklą lankė 56 mokiniai. Latvė mokytoja Spira pakeista kita latvių tautybės mokytoja Alvine Graudinš. Tikybą I–IV klasėms dėstė latvių tautybės Jurkevičiūtė, o V ir VI klasėms – kunigas Murniekas, nemokantis lietuviškai²³⁵. Visi dalykai buvo dėstomi lietuviškai, išskyrus latvių kalbą, Latvijos geografiją ir istoriją²³⁶.

Mokyklos patalpos nebuvo pačios geriausios, tačiau buvo žadama mokyklą perkelti į dar blogesnes patalpas, esančias toli nuo miesto centro, nepatogiam šlapiame pakraštyje. Mokyklai trūko mokslo priemonių, inventoriaus, suolai buvo seni²³⁷.

Bendrbutis veikė mokyklos patalpose, kurios nebuvo tam pritaikytos. Jame gyveno 19 mokinių. Už patalpų nuomą mokėjo Subato miestas, už kurą, šviesą ir aptarnavimą – lietuvių organizacijos²³⁸.

1935 – 1936 mokslo metais Latvijos valstybė Subato lietuvių mokyklai skyrė 5949,54 latus. Lietuvių organizacijos davė 735,48 latus pašalpos. Mokyklų inspektorius paaukojo 25 latus, kad už juos būtų nupirkti knygos, o valsčius išmokėjo 15 latų kalėdinei eglutės šventei. Iš viso buvo suaukoti 6725,02 latai²³⁹.

Tais pačiais metais Subato lietuvių pagrindinę mokyklą lankė 42 mokiniai, 26 berniukai ir 16 mergaičių. Bendrbutyje gyveno 11 vaikų. Už patalpas, kurą ir šviesą mokėjo miestas. Maisto produktus tiekė mokinių tėvai kartu su lietuvių organizacijomis. Trūko gerų suolų, mokymosi priemonių, latviškų vadovėlių. Buvo norima, kad Subato miestas skirtų lėšų vaikų priešpiečiams²⁴⁰.

²³³ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. sausio 12 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 158.

²³⁴ Ponui Politikos departamento direktoriui. 1935 m. kovo 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 94.

²³⁵ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 60.

²³⁶ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 266.

²³⁷ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 267.

²³⁸ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 267.

²³⁹ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁴⁰ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

1936 – 1937 mokslo metais pašalpa mokyklai siekė 7352, 50 latus. Valstybė išmokėjo 6731,40 latų, mokyklų inspektorius skyrė 14,61 latų knygoms įsigyti. Miesto valdyba kalėdinei šventei organizuoti surinko 20 latų, o lietuvių organizacijos 586,49 latus²⁴¹.

3.1.3. Lašų valsčiaus lietuvių pagrindinė mokykla Eglaitėje

Lašų lietuvių IV klasių pagrindinė mokykla atidaryta 1932 m. lapkričio 7 d.²⁴².

1934 – 1935 mokslo metais mokyklą lankė 45 vaikai²⁴³. Mokykloje dirbo 2 mokytojai. Vienas iš jų „bedarbio teisėmis“, kuris žiemos mėnesiais gaudavo 50 latų atlyginimą²⁴⁴. Mokyklos vedėja buvo latvė Indans, nekalbanti lietuviškai. Jos padėjėja – lietuvė Levandauskaitė. Tikybos vaikus mokė lietuviškai Ilūkštos klebonas dekanas Samušs²⁴⁵.

Lietuvos konsulo Daugpilyje surinktais duomenimis, Lašų valsčiaus lietuvių pagrindinės mokyklos vedėja nemokėjo lietuviškai. Jos vyras buvo šalia esančios latvių mokyklos vedėjas. Anksčiau ji, esą, buvusi atleista iš pareigų, kaip netinkama, o dabar paskirta lietuvių mokyklos vedėja. Mokyklas tikrinęs inspektorius mokinių tėvus norėjo nuraminti teigdamas, kad nemato reikalo keisti vedėją. Antroji mokytoja liko ta pati, lietuvė²⁴⁶. Lietuvos pasiuntinybės Rygoje darbuotojai manė, kad Eglaitės mokyklos vedėja Indan savo „nemorališka praeitimi“ kompromituoja lietuvišką mokyklą, o „turintys stažą, patikimi lietuvių tautybės mokytojai yra nustumiami į šoną ir paliekami be darbo“²⁴⁷.

1935 – 1936 mokslo metais mokyklą lankė 39 mokiniai²⁴⁸. Vedėja paskirta Sofija Jakštonytė, Subato lietuvių mokyklos vedėjos sesuo. Latvių tautybės mokytoja Indan pakeista kita latve Emilija Bika, nemokančia lietuvių kalbos²⁴⁹. Latvių kalba, Latvijos geografija ir istorija, gamta buvo dėstoma latviškai. Kitos pamokos vyko lietuvių kalba. Tikybos pamokas ateinantis mokytojas dėstė latviškai²⁵⁰.

Mokyklos patalpos buvo geros, suolai ir inventorių, patenkinamos būklės. Mokslo priemonių nebuvo visiškai²⁵¹. Bendrabutis veikė mokyklos patalpose. Jame gyveno 14 mokinių. Už bendrabučio nuomą, kurą ir šviesą mokėjo valsčiaus savivaldybė²⁵².

²⁴¹ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁴² Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁴³ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalų. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 173.

²⁴⁴ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 284.

²⁴⁵ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 59.

²⁴⁶ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. sausio 12 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 158.

²⁴⁷ Ponui Politikos departamento direktoriui. 1935 m. kovo 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 94.

²⁴⁸ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalų. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 173.

²⁴⁹ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 60.

²⁵⁰ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 267.

²⁵¹ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 267.

Latvijos valdžia mokyklai skyrė 4269,54 latus. Mokyklų inspektorius knygoms pirkti davė 20 latų. Valsčius parėmė mokyklą 80 latų, už kuriuos mokiniams turėjo būti perkama avalynė, knygos. O lietuvių organizacijų pašalpa siekė 289,39 latus. Bendrai mokykla surinko 4658,93 latus²⁵³.

1936–1937 mokslo metais Lašų lietuvių pagrindinę mokyklą lankė 35 mokiniai. Iš jų 20 berniukų ir 15 mergaičių²⁵⁴. Mokyklai trūko latviškų vadovėlių, kitų mokymo reikmenų. Reikėjo erdvesnių patalpų mokyklai bei bendrabučiu²⁵⁵.

Bendrabutyje gyveno 18 mokinių. Jiems visiems buvo duodami šilti priešpiečiai. Mokiniai, kurie negyveno bendrabutyje irgi gaudavo priešpiečius. Bendrabutyje gyvenantys vaikai ryte ir vakare gaudavo arbatos ir kavos su cukrumi. Bendrabučio išlaikymu rūpinosi lietuvių organizacijos, dalį maisto produktų suaukodavo mokinių tėvai²⁵⁶.

1936–1937 mokslo metais Latvijos valstybė mokyklos išlaikymui skyrė 4285,43 latus, mokyklos inspektorius davė 9,90 latų knygoms pirkti. Valsčius skyrė 82 latus neturtingų mokinių maistui ir 45,80 latus avalynei, rūbams. Lietuvių organizacijos surinko 498,85 latus. Bendrai mokykla gavo 4921,98 latų paramą²⁵⁷.

3.1.4. Indricos lietuvių pagrindinė mokykla

Indricos IV klasių lietuvių pagrindinė mokykla įsteigta 1929 m²⁵⁸.

1934 – 1935 mokslo metais mokyklą lankė 22 mokiniai²⁵⁹. Lietuvių pradžios mokykla turėjo IV klases. Vedėja buvo lietuvė – Stasė Garškienė. Tikybą lietuviškai dėstė Indricos klebonas. Mokykla neturėjo savo bendrabučio. Kai kurie mokiniai buvo remiami finansiškai²⁶⁰.

1935 m, kuri, pasinaudodama atitinkamomis priemonėmis, sumažino lietuvių mokyklos vaikų skaičių. Dėl to tolimesnis mokyklos likimas „pakibo ant plauk. Lietuvos konsulas Daugpilyje M. Savickis skundėsi, kad šalia Indricos lietuvių pagrindinės mokyklos atidaryta nauja latvių mokykla o“²⁶¹.

²⁵² Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 267.

²⁵³ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁵⁴ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁵⁵ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 173.

²⁵⁶ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 173.

²⁵⁷ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁵⁸ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁵⁹ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 173.

²⁶⁰ Lietuvos konsulata Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 60.

²⁶¹ Lietuvos konsulas Daugpily Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. sausio 12 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 159.

1935 – 1936 mokslo metais Indricos lietuvių pagrindinę mokyklą lankė 22 mokiniai. Dirbo vieną lietuvė mokytoja²⁶². Latvių kalba, Latvijos istorija ir geografija buvo dėstomos latvių kalba, visi kiti dalykai – lietuvių kalba. Tikybą lietuviškai dėstė vietos kunigas²⁶³.

Mokyklos patalpos buvo neblogos būklės, tačiau trūko inventoriaus, suolai buvo nepritaikyti mokymuisi. Bendrabučio mokykla neturėjo, nes po pamokų vaikai išsiskirstydavo namo²⁶⁴. Latvijos valdžia mokyklai skyrė 2275,20 latų paramą, lietuvių organizacijos – 271,21 latą. Bendrai mokyklai buvo suteikta 2546,41 latų pašalpos²⁶⁵.

1936 – 1937 mokslo metais Indricos lietuvių mokyklą lankė 22 vaikai – 10 berniukų ir 12 mergaičių²⁶⁶. Mokytojavo du lietuviai mokytojai. Mokyklai trūko latviškų vadovėlių, mokslo priemonių, rašomosios lentos, laikrodžio bei kitų dalykų²⁶⁷. Bendrabučio nebuvo, tačiau vienam vaikui buvo nuomosamos patalpos su pilnu jo išlaikymu. Už tai mokėjo lietuvių organizacijos²⁶⁸.

3.1.5. Neretos lietuvių pagrindinė mokykla

Neretos lietuvių IV klasių pagrindinė mokykla pradėjo veikti 1934 m. lapkričio 4 d.²⁶⁹. Prieš tai veikęs lietuvių kompleksas įsteigtas 1931 – 1932 m.²⁷⁰. 1934 – 1935 mokslo metais mokyklą lankė 36 vaikai²⁷¹.

1934 m. rugpjūčio 11 d. Lietuvos švietimo ministerija žadėjo dėti visas pastangas, kad mišriosios komisijos nutarimu Neretos lietuvių klasės būtų paverstos atskira mokykla²⁷². Šituo klausimu buvo kreiptasi į Latvijos švietimo ministeriją. Ji atsakė, kad nuo kitų mokslo metų pradžios Neretos lietuvių kompleksas tikrai bus perorganizuotas į atskirą mokyklą. Tačiau, kitų šaltinių duomenimis, Švietimo ministerija nedarė jokių konkrečių veiksmų mokyklos atžvilgiu²⁷³.

Lietuvos konsulas Daugpilyje M. Savickis rudenį asmeniškai apžiūrėjęs savo rajono mokyklas teigė: „Neretos Peter – Paulo latvių mokyklos vedėjas iki šiol nėra gavęs nurodymų, dėl ten esamų

²⁶² Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁶³ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 268.

²⁶⁴ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 268.

²⁶⁵ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁶⁶ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁶⁷ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 173.

²⁶⁸ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁶⁹ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 173.

²⁷⁰ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁷¹ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 173.

²⁷² Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 289.

²⁷³ Lietuvos pasiuntinybė Rygoje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 14 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 269.

lietuviškų klasių pavertimo savistove mokykla. Tų klasių mokytoja V. Jurgaitytė dar nėra gavusi leidimo pratęsimo šiais mokslo metais mokytojauti²⁷⁴.

Latvijos švietimo ministerijos mokyklų vice direktorius K. Ozolins atsakydamas į lietuvių skundus teigė, kad instrukcija mokyklos vedėjui, dėl lietuviškų klasių pavertimo atskira mokykla, jau yra išsiųsta. O mokytojos V. Jurgaitytės leidimas, – ne Švietimo ministerijos kompetencija²⁷⁵.

1934 m. lapkritį Neretos pagrindinės lietuvių mokyklos komplektas, pagal Jekabpilio mokyklų valdybos nutarimą, paverstas savarankiška mokykla²⁷⁶. Lietuvių mokykla turėjo keturias klases. Mokyklos vedėja buvo lietuvė Viktorija Jurgutytė. Antras mokytojas buvo latvis, ten pat esančios latvių mokyklos vedėjas, dėstantis tik latviškai. Prie mokyklos veikė bendrabutis, kuriame gyveno 18 vaikų²⁷⁷.

1935 – 1936 mokslo metais mokyklą lankė 39 mokiniai. Iš jų 26 berniukai bei 13 mergaičių²⁷⁸. Buvo prašoma atidaryti V klasę²⁷⁹. Visi dalykai buvo dėstomi lietuviškai, išskyrus latvių kalbą, Latvijos geografiją ir istoriją. Juos dėstė latvių mokyklos vedėjas. Tikybos pamokas vedė lietuvė mokytoja²⁸⁰.

Mokyklos patalpos buvo geros būklės, inventorius ir suolai patenkinamos būklės. Mokslo priemonių turėjo pakankamai, jos buvo bendro naudojimo su latvių mokykla²⁸¹. Bendrabutis veikė mokyklos patalpose, jį išlaikė valsčiaus savivaldybė²⁸².

1936 – 1937 mokslo metais mokinių skaičius šoktelėjo iki 71²⁸³. Mokykla neturėjo būtiniausių mokslo priemonių, trūko latviškų vadovėlių. Labai reikėjo antro mokytojo²⁸⁴.

Šiltus priešpiečius gaudavo 50 vaikų, pilnai išlaikomi buvo 2 mokiniai. Dalį maisto produktų sunešdavo mokinių tėvai, pinigines išlaidas dengė lietuvių organizacijos²⁸⁵. Veikė bendras lietuvių ir latvių bendrabutis latvių mokyklos patalpose. Jame gyveno 27 lietuviai mokiniai. Už patalpas, šviesą ir kurą mokėjo valsčius²⁸⁶.

²⁷⁴ Daugpilio konsulas M. Savickis Lietuvos pasiuntinybei Rygoje. 1934 m. rugsėjo 8 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 260.

²⁷⁵ Pro memoria. 1934 m. rugsėjo 10 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 231.

²⁷⁶ Latvijos užsienio reikalų ministerija. 1934 m. lapkričio 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 211.

²⁷⁷ Lietuvos konsulata Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 60.

²⁷⁸ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁷⁹ Lietuvos konsulata Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 61.

²⁸⁰ Lietuvos konsulatas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 267.

²⁸¹ Lietuvos konsulatas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 267.

²⁸² Lietuvos konsulatas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1936 m. kovo 2 d. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 267.

²⁸³ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁸⁴ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 174.

²⁸⁵ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁸⁶ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 174.

Valstybė mokyklą parėmė 2045,38 latais. Valsčius skyrė 35 latus neturtingų mokinių paramai, 7 latus kalėdinei šventei. Lietuvių organizacijos paaukojo 658,98 latus. Iš viso mokykla surinko 2746,36 latus paramos²⁸⁷.

3.2. Latvių mokyklų, kuriose vyko lietuvių kalbos pamokos, veikla

3.2.1. Gryvos latvių pagrindinė mokykla

1934 – 1935 mokslo metais prie Gryvos valstybinės latvių mokyklos veikė 3 lietuvių klasės. Mokytojavo viena pedagogė, buvo apie 20 mokinių²⁸⁸. Lietuvių kalba buvo dėstoma du kartus per savaitę. Lietuvių kalbos mokytoja Emilija Petkauskaitė lietuviškai mokėjo neblogai²⁸⁹.

1934 m. Latvijos švietimo ministerijos tarnautojai minėjo, kad dėl mažo mokinių skaičiaus Gryvos lietuvių klasės nebus paverstos į atskirą mokyklą²⁹⁰. Ir ateinantiems mokslo metams buvo patvirtinta mokytoja, kuri, pasak Lietuvos konsulo Daugpilyje M. Savickio, „<...> nededanti pastangų padidinti mokinių skaičių ir nuo lietuvių nuošaliai besilaikanti mokytoja.“²⁹¹

Pačios mokytojos E. Petkauskaitės nuomone: „Šiais metais lietuviai nenori vadintis lietuviais ir taip pat mokyklos vedėjas reikalaujas raštiškų įrodymų, jog vaikais esą lietuvių tautybės, o tėvai, neturėdami galimybių tai įrodyti, leidžia savo vaikams vadintis latviais.“ O pati mokytoja save vadina Petkovska²⁹².

Mišrioji mokyklų komisija buvo nutarusi Gryvos latvių pagrindinės mokyklos lietuvių komplektą nuo kitų mokslo metų pertvarkyti į atskirą lietuvių mokyklą. O Latvijos švietimo ministerija teigė, kad toks pakeitimas nėra įmanomas dėl per mažo mokinių skaičiaus²⁹³.

Tais pačiais metais lietuvių komplektas Gryvos latvių pagrindinėje mokykloje buvo panaikintas dėl mažo mokinių skaičiaus²⁹⁴. Atsakingų Latvijos institucijų duomenimis į Gryvos latvių pradinės mokyklos lietuvių komplektą per visą jo gyvavimo laiką nesusirinko pakankamas skaičius mokinių – 20. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija neįpareigoja mažesniai mokinių skaičiui esant laikyti

²⁸⁷ Žinios apie Daugpilio rajono lietuvių mokyklas. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 73.

²⁸⁸ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 284.

²⁸⁹ Lietuvos konsulata Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 59.

²⁹⁰ Pro memoria. 1934 m. rugpjūčio 10 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 281.

²⁹¹ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 288 – 289.

²⁹² Lietuvos konsulata Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 59 – 60.

²⁹³ Lietuvos pasiuntinybė Rygoje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 14 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 269.

²⁹⁴ Lietuvių mokyklų būklė Latvijoje. 1934 m. gruodžio 10 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 213.

atskirą komplektą. Dėl to lietuvių komplektas likviduotas, vietoje jo įvestas lietuvių kalbos dėstymas²⁹⁵.

3.2.2. Kalkūnų latvių pagrindinė mokykla

Kalkūnų latvių pagrindinėje mokykloje buvo dėstomos lietuvių kalbos pamokos. 1934 – 1935 mokslo metais jas lankė apie 30 lietuvių mokinių. Anksčiau vykusios lietuvių kalbos pamokos V ir VI klasėms buvo panaikintos. Tas pamokas lankė apie 50 – 60 mokinių²⁹⁶.

1934 m. rudenį Lietuvos konsulas Daugpilyje konsulas M. Savickis savo pranešime Lietuvos užsienio reikalų ministerijai rašė, kad jam iš Kalkūnų latvių mokyklos vedėjo teko girdėti, jog mokykloje ir toliau dirba lietuvių kalbos nemokanti mokytoja Bože. Ji turėjo dėstyti lietuvių kalbą. Pasak pranešimo, apie šią problemą buvo žinoma ir pranešta atitinkamoms institucijoms, tačiau jokių priemonių nebuvo imtasi²⁹⁷.

Lietuvos pasiuntinybės sekretorius Rygoje Petras Žilionis kalbėdamasis su Latvijos švietimo ministru Adamovič irgi užsiminė apie nemalonią situaciją susidariusią Kalkūnų mokykloje. Jis nurodė, kad mokytoja lietuvių kalbą moka taip silpnai, jog jai kyla sunkumų net susikalbėti su mokiniais. Buvo pasiremta ir mišriosios komisijos apsilankymo mokykloje išvadamis. Tačiau Latvijos švietimo ministerijos atstovai atsakė, kad pageidavimas pakeisti mokytoją sunkiai įvykdomas. Jie pažadėjo, jog esant palankiai situacijai į lietuvių prašymą bus atsižvelgta²⁹⁸.

Latvijos atstovai atsakydami į lietuvių įteiktą *pro memoria* teigė, kad mokytoja Bože išlaikiusi egzaminus Jelgavos mokytojų institute, o jos lietuvių kalbos žinios buvo įvertintos aukščiausiu balu – 5. Jelgavos instituto lietuvių kalbos dėstytojas esą žinomas lietuvių visuomenės veikėjas Latvijoje kunigas Kazimieras Jasėnas. Dėl jo pripažinimo kompetentingoms įstaigos nekilo jokių abejonių. O mišrioji mokyklų komisija, pasak latvių, nesvarstė jokie nutarimo liečiančio atskirų asmenų klausimus²⁹⁹. Daugpilio konsulo M. Savickio pranešime minima, kad lietuvių kalbos pamokos Kalkūnuose baigia išnykti, o tikybos pamokos dėstomos latvių kalba³⁰⁰.

²⁹⁵ Latvijos užsienio reikalų ministerija. 1934 m. lapkričio 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 210.

²⁹⁶ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 285.

²⁹⁷ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 288.

²⁹⁸ Pro memoria. 1934 m. rugpjūčio 10 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 281 – 282.

²⁹⁹ Latvijos užsienio reikalų ministerija. 1934 m. lapkričio 15 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 210.

³⁰⁰ Lietuvos konsulas Daugpily Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. sausio 12 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 159.

1935 metais Kalkūnų latvių pagrindinėje mokykloje buvo sudarytas lietuvių tautybės mokinių sąrašas. Tačiau komisijai patikrinus, sąrašas buvo pripažintas netinkamu. Taigi, klausimas dėl atskiros lietuvių mokyklos net nebuvo rimtai svarstytas. Vis tik, aktyvių tėvų skundų bei protestų dėka, inspektorius prižadėjo pakeisti lietuvių kalbos mokytoją į tikrą lietuvę, kuri turės dėstyti lietuvių kalbą ir tikybą Kalkūnuose³⁰¹.

1936 – 1937 mokslo metais Kalkūnų latvių pagrindinėje mokykloje mokėsi 20 lietuvių tautybės vaikų³⁰².

3.2.3. Medumo latvių pagrindinė mokykla

Medumo VI klasių latvių pagrindinėje mokykloje buvo dėstomos lietuvių kalbos pamokos. Jas 1934 – 1935 mokslo metais lankė apie 50 – 60 vaikų, tačiau mišriajai komisijai atvykus, mokytoja pareiškė, kad lietuvių kalbos pamokas lanko tik 19 mokinių. Pati mokytoja dirbo neturėdama cenzo, tačiau vistiek buvo patvirtinta kaip etatinė³⁰³.

Medumo mokykloje 1934 m. buvo sudėtinga situacija. Anksčiau mokykloje lietuvių kalbą dėščiusi mokytoja Vainiūtė sulaukė grasinimų iš vieno vietos administracijos valdininko. Jai buvo pasakyta, kad jei ji ir toliau sieks atskiros lietuvių mokyklos Medume įsteigimo, bus atleista iš darbo. Vis tik, mokytojai mirus į jos vietą buvo paskirta kita lietuvaitė, kuriai nelabai rūpėjo tautiškumo puoselėjimas³⁰⁴. Lietuvos konsulas Daugpilyje primygtinai siūlė paskirtą mokytoją iš ten iškelti, kaip reikalingo cenzo neturinčią³⁰⁵. M. Savickis nerimavo, kad Medume lietuvių kalbos pamokos baigia išnykti, o tikyba dėstoma ne lietuviškai³⁰⁶.

1935 m. mokyklų inspektoriui buvo įteiktas prašymas, su atitinkamu skaičiumi parašų, dėl atskiros mokyklos įsteigimo. Inspektorius patikino, kad mokykla tikriausiai bus atidaryta, tačiau galutinį žodį tars Latvijos švietimo ministerija³⁰⁷.

1936 – 1937 mokslo metais Medumo latvių pagrindinę mokyklą lankė 35 lietuvių mokiniai. Lietuvių kalba buvo dėstoma tris kartus per savaitę. Tikyba dėstoma latvių kalba³⁰⁸.

³⁰¹ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 61.

³⁰² Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 174.

³⁰³ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 285.

³⁰⁴ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1934 m. rugpjūčio 11 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 289.

³⁰⁵ Daugpilio konsulas M. Savickis Lietuvos pasiuntinybei Rygoje. 1934 m. rugsėjo 8 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 261.

³⁰⁶ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. sausio 12 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 159.

³⁰⁷ Lietuvos konsulas Daugpilyje Užsienio reikalų ministerijai. 1935 m. spalio 17 d. LCVA. f. 383. ap. 7. b. 1622. l. 61.

³⁰⁸ Pro memoria lietuvių mokyklų Latvijoje reikalui. LCVA. f. 391. ap. 3. b. 2494. l. 174.

IŠVADOS

1. Lyginant lietuvių Latvijoje, o latvių Lietuvoje tautinių mažumų švietimo būklę, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į statistinius skaičius. 1923 m. Lietuvoje buvo priskaičiuota 14883 latvių tautybės gyventojų, o 1925 m. Latvijoje – 23193 lietuvių. Lietuvių tautybės žmonių Latvijoje gyveno gerokai daugiau.

Prieš pasirašant Lietuvos – Latvijos mokyklų konvenciją 1931 m. Lietuvos latviai turėjo 7 valdžios išlaikomas mokyklas bei 5 valdžios išlaikomus „latviškus komplektus“ prie lietuvių mokyklų. Tuo tarpu, lietuviai Latvijoje turėjo 7 valdžios išlaikomas lietuvių mokyklas, 3 privačias mokyklas, vieną „lietuvišką komplektą“ latvių mokykloje, o lietuvių kalbos pamokos buvo dėstomos 3-ose latvių mokyklose.

Latvių mokyklos Lietuvoje veikė išimtinai šiaurinėse teritorijose, kur buvo didesnė latvių tautybės gyventojų koncentracija. Lietuvių bendruomenė buvo pasiskirsčiusi, vieni gyveno Rygoje, kiti pasienio ruože, netoli Daugpilio. Lietuvių reikalais rūpinosi Lietuvos pasiuntinybė Rygoje bei labai aktyvus Lietuvos konsulas Daugpilyje. Veikė nemažai lietuviškų draugijų, kurios vėliau susijungė į vieną bendrą organizaciją – Latvijos lietuvių sąjungą.

Latvių reikalais Lietuvoje aktyviai domėjosi Latvijos konsulas rezidavęs Šiauliuose R. Puikis. Jis reguliariai lankydavo latvių bendruomenės Lietuvoje narius, turėjo savo informatorių tinklą, kuris rinkdavo informaciją, susijusią su latvių tautybės gyventojų pragyvenimo sąlygomis, švietimu, mokyklų reikalais.

Bendrai paėmus, tautinių mažumų mokyklų būklė tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje buvo panaši. Mokyklų buvo nedaug, valstybės ne visada jas finansuodavo. Todėl tiek latviai Lietuvoje, tiek lietuviai Latvijoje patys, kiek išgalėdami, rėmė mokyklas. Prisidėdavo ir bendruomenių organizacijos, šelpdavo mokyklas, skurdžiau gyvenančius mokinius. Jos rengdavo vakarones, organizuodavo šventes, labdaros vakarus, bandydavo suburti tautiečius, puoselėti savo kultūrą.

2. 1931 m. sausio 25 d. priimta Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencija nesugebėjo kardinaliai pakeisti tautinių mažumų švietimo situacijos, tačiau reglamentavo visą švietimo vykdymo eigą. Prie konvencijos buvo pridėta ir Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcija, pati konvencija buvo ne kartą papildyta.

Nepaisant konvencijos nutarimų, mišri komisija mokykloms tikrinti, beveik visada rasdavo nukrypimų nuo konvencijos. Mokytojaudavo ne tos tautybės mokytojai, jie nemokėdavo valstybinės kalbos, kurią dėstydavo. Lietuviams Latvijoje aktualus tikėjimo klausimas irgi nebūdavo pamirštas, gyventojai skundėsi, kad vaikams tikybą dėsto ne lietuvių kunigai, latvių kalba.

Tautinių mažumų mokyklų būklė, tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje pagerėjo. Nepaisant visų nusiskundimų, mokyklų buvo atidaryta daugiau, nei buvo prieš priimant mokyklų konvenciją. Visos jos, kaip numatyta konvencijoje, buvo valdžios išlaikomos.

Mažumų mokyklų gerovę svečioje šalyje garantuojanti konvencija turėjo pagerinti dvišalius santykius, o įvyko priešingai. Atsirado prielaidos papildomai trinčiai ir tarpusavio priekaištams viena kitos veiksmais. 1935 m. pabaigoje iš Latvijos pusės pasigirdo noras nutraukti mokyklų konvenciją su Lietuva. Pagrindinėmis priežastimis įvardinta:

- a) lietuvių nenuoširdumas dvišalės politikos su Latvija atžvilgiu;
- b) lietuvių mokykloms Latvijoje išlaikyti skiriama kur kas daugiau lėšų, nei latvių mokykloms Lietuvoje;
- c) Lietuva nevykdo mišrių mokyklos komisijų protokolų nuostatų;
- d) Lietuva specialiai vilkina naujų latviškų mokyklų steigimą;
- e) Dėl lietuvių ir estų mokykloms suteiktų išskirtinių teisių Latvijos valdžia sulaukia nuolatinių lenkų ir vokiečių priekaištų.

Lietuvai nepavyko įtikinti Latvijos pratęsti mokyklų konvencijos, tačiau 1938 m. kovo mėnesį buvo pasirašytas draugiškas protokolas „Dėl lietuvių mokyklų Latvijoje ir latvių mokyklų Lietuvoje reikalo“. Jame nurodoma, kad denonsavus mokyklų konvenciją, mokyklų padėtis abiejose valstybėse iš esmės nepasikeis.

3. Daugpilio rajone veikė 5 lietuvių mokyklos: Aknystos lietuvių pagrindinė mokykla, Subato lietuvių pagrindinė mokykla, Lašų valsčiaus lietuvių pagrindinė mokykla Eglaitėje, Indricos lietuvių pagrindinė mokykla, Neretos lietuvių pagrindinė mokykla. 3 latvių pagrindinėse mokyklose buvo dėstoma lietuvių kalba: Gryvos latvių pagrindinė mokykla, Kalkūnų latvių pagrindinė mokykla ir Medumo latvių pagrindinė mokykla.

Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencijos veikimo periodu buvo įsteigta savarankiška lietuvių pagrindinė mokykla Neretoje, vietoje anksčiau veikusio lietuvių komplekto.

Gryvos pagrindinė lietuvių mokykla buvo uždaryta dėl sumažėjusio mokinių skaičiaus, vietoje jos latvių mokykloje pradėta mokyti lietuvių kalbos.

Subato lietuvių pagrindinė iš privačios tapo valdiška. Subato miestas sutiko remti mokyklos išlaikymą finansiškai.

Priėmus mokyklų konvenciją, Daugpilio rajono mokyklų būklė šiek tiek pagerėjo. Latvijos valstybė rėmė mokyklas, prie jų išlaikymo prisidėjo ir vietos lietuvių bendruomenės. Mokyklos turėjo savo patalpas, bendrabučius, kai kur mokiniai gaudavo priešpiečius. Žinoma buvo ir nusiskundimų dėl mokytojų, tikybos dėstymo, mokymosi inventoriaus trūkumo, blogų suolų ir t.t.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. F. 383. ap. 7. b . 1046, 1622. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*
2. F. 391. ap. 3. b. 2494. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*

Publikuoti šaltiniai

1. 1931 m. spalio 24 d. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcijos pridedamasis protokolas. *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais*. Vilnius. 2008.
2. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija. *Vyriausybės žinios*. 1931 m. birželio 10 d. Nr. 358.
3. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcija. *Vyriausybės žinios*. 1932 m. sausio 24 d. nr. 374.
4. Nr. 277. Laikinosios taisyklės jaunesniojo pradedamosios mokyklos mokytojo vardui įgyti. *Vyriausybės žinios*. 1920 m. kovo 15 d. nr. 22.

Periodiniai leidiniai

1. Draugelis S. Tremtinių grąžinimo reikalais. *Lietuvos aidas*. 1918 gegužės 7 d. nr. 54.
2. J.Sluoksnaitis. Lietuvių-latvių mokyklų komisijos darbai. *Tautos mokykla*. 1934 m. gegužės 15 d. nr. 10.
3. Lauksodietis, A. Latvijos mokyklų autonomija ir lietuviai. *Rygos balsas*. 1929 m. gruodžio 14 d. nr. 412.
4. Mūsų žinios. Vilnius. *Darbo balsas*. 1918 birželio 6 d. nr. 24.
5. Narkūnietis. Iš Latvijos–Lietuvos parubežio gyvenimo. *Rygos balsas*. 1921 m. gruodžio 3 d. nr. 19.
6. Puspolitikis. Kuom yra Latvijos lietuviai ? *Rygos balsas*. 1927 m. rugsėjo 3 d. nr. 300.
7. R. G. Valdyba. Dėl mūsų girtuokliavimo. *Rygos garsas*. 1910 m. Sausio 6 d. nr. 2.
8. R.D. Lietuvių mokyklos Lietuvos pasieny. *Rygos balsas*. 1929 m. kovo 29 d. nr. 378.
9. Tarvydas, A. Žagarė. *Šiaulių Naujienos*. 1926 m. birželio 20 d. nr. 26.
10. Tešiškis. Į tėvus, kurių vaikai lanko lenkų mokyklą. *Rygos balsas*. 1921 m. gruodžio 3 d. nr. 19.

Literatūra

1. Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918-1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas. 2008
2. Butkus, A. *Latviai*. Kaunas. 1995.
3. Butkus, Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919 – 1929 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1993.
4. Garšva, K. Latvijos lietuviai ir jų kultūra. *Gimtasai kraštas*. nr. 3. 2010.
5. Gaigalaitė, A. Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919-1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. 1996.
6. Gervetauskaitė, E. *Latviai Klaipėdos krašte 1923–1939 m.* Magistro darbas. Vilnius. 2015.
7. Grigaravičiūtė, S. Latvijos konsulatas Vilniuje 1923–1940 metais. (Consulate of Latvia in Vilnius, 1923–1940). *Vilniaus istorijos metraštis = Annales historiae Vilnensis*. 2007. t. 1.
8. Grigaravičiūtė, S. Lithuanian – Latvian consular cooperation in Vladivostok (1921–1940). *Sabiedrība un kultūra XIX*. Liepāja. 2017.
9. Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Consulate in Riga in 1925–1940. *Vēsture: avoti un cilvēki*. XIX zinātniskie lasījumi. Vēsture XIII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2010.
10. Grigaravičiūtė, S. Lithuanian Sources on Implementation of the School Convention Signed between Lithuania and Latvia in 1931. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 18th International Scientific Readings. History XII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2009.
11. Grigaravičiūtė, S. Primary and secondary sources on the Lithuanian consulate in Daugavpils. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Proceedings of the 16th International Scientific Readings. History X. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“. 2007.
12. Jakobsonas, E. Lietuvių tautinė mažuma Latvijoje (nuo XIX a. pab. iki 1940 m.) lietuviai katalikų kunigai. *Lietuvos istorijos studijos*. nr. 35. 2015.
13. Jakobsonas, E. Latvijos konsulatas Vilniuje ir konsulo Felikso Donaso pranešimai 1939 m. rudenį. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr. 2. 2009.
14. Jakobsonas, E. Latvijos užsienio reikalų ministro V. Munterio bandymas tarpininkauti Lenkijai ir Lietuvai sprendžiant 1938 m. kovo mėnesį plykstelėjusį konfliktą. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr. 1. 2012.
15. Klava, L. *Rygos lietuvių draugijų veikla XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje: švietimas, kultūra ir politika*. Magistro darbas. Šiauliai. 2015.

16. Mačiulis, D. 1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje. *Lituanistica*, 2008, t. 54. nr. 1 (73).
17. Mačiulis, D. Lietuvių diaspora tarpukario Latvijoje Lietuvos diplomatų akimis. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr.1 . 2007.
18. Mačiulis, D. Lietuvos pasiuntinybės pastangos konsoliduoti lietuvių bendruomenę tarpukario Latvijoje. *Lietuvos istorijos metraštis*. nr. 2. 2007.
19. Savoniakaitė, V. et al. *Pietryčių Latvijos lietuviai*. Versus Aureus. 2005.
20. Šetkus, B. Latvių mokykla Lietuvoje 1918-1940 m. *Lituanistica*. 2001. nr. 1 (45).
21. Žalys, V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940)*. Vilnius: Edukologija. 2012. t. 2.
22. Žalys, V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940)*. Vilnius: Versus Aureus. 2007.t. 1.

Ieva Mačinskaitė

LIETUVOS IR LATVIJOS BENDRADARBIAVIMAS ŠVIETIMO SRITYJE TARPUKARIU SANTRAUKA

Atliekant tyrimą aktualiausia informacija buvo saugoma Lietuvos centriniame valstybės archyve. Kadangi ten archyvuoti, su tyrimu susiję, dokumentai atspindi daugiausiai Lietuvos ir jos diplomatinių pasiuntinybių susirašinėjimus, iškilo sunkumų bandant rekonstruoti Latvijos poziciją kai kurių problemų atveju. Iš turimų dokumentų bandyta kuo plačiau įsigilinti į temą, pateikti bendrą tyrimo vaizdą, išliekant nešališkai.

Tyrimo tema nėra visiškai nauja, ją jau yra nagrinėję abiejų šalių istorikai. Todėl iš daugelio šaltinių buvo atrinkta ir susisteminta informacija. Bandyta kuo nuosekliau išanalizuoti pasirinktą temą, lyginant skirtingų autorių tyrimus ir iš jų atrenkant kuo tikslesnius duomenis. Išsiaiškinus bendruosius Lietuvos ir Latvijos santykius švietimo srityje buvo įsigilinta į konkrečius pavyzdžius. Tam pasirinktos lietuvių Latvijoje mokyklos veikusios Daugpilio rajone. Šita tyrimo dalis yra nauja, anksčiau netyrinėta. Buvo norima parodyti, kaip dvišaliai susitarimai veikė praktikoje, su kokiomis problemomis susidūrė jų įgyvendintojai.

Šio darbo tikslas – ištirti Lietuvos ir Latvijos santykius švietimo srityje tarpukariu ir atskleisti jų dinamiką. Tikslui realizuoti buvo iškelti trys uždaviniai : Palyginti lietuvių ir latvių tautinių mažumų švietimo būklę naujai sukurtose Respublikose; išsiaiškinti kaip pasikeitė situacija švietimo srityje priėmus Lietuvos – Latvijos mokyklų konvenciją, kas lėmė jos nutraukimą; išanalizuoti lietuvių mokyklų Daugpilio rajone situaciją mokyklų konvencijos veikimo periodu.

Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą bei realizuoti suformuluotus uždavinius, į pagalbą buvo pasitelkti šie mokslinio tyrimo metodai: deskriptyvinis, lyginamasis, mokslinės literatūros ir šaltinių analizės, sintezės.

Tyrimo išvados atskleidė, kad iki Lietuvos – Latvijos mokyklų konvencijos pasirašymo tautinių mažumų padėtis Lietuvoje ir Latvijoje buvo panaši. Pasirašius konvenciją padaugėjo mokyklų, jos tapo valdžios išlaikomos, mokiniams buvo sudarytos geresnės sąlygos mokytis. Situacija švietimo srityje nepablogėjo netgi po mokyklų konvencijos denonsavimo.

Ieva Mačinskaitė

LITHUANIA AND LATVIA COOPERATION IN THE FIELD OF EDUCATION DURING
INTERWAR PERIOD

SUMMARY

The most relevant information was stored in the Central state archive of Lithuania during the research. Since the documents archived there, related to the investigation, reflect the correspondence between Lithuania and its diplomatic missions, there were difficulties in trying to reconstruct Latvia's position in case of some problems. From the documents available, I tried to deepen the subject as much as possible, to give a general picture of the research while remaining impartial.

The subject of the research is not completely new, it is already being studied by historians from both countries. Therefore, information in my research was selected and systematized from many sources. I tried to analyze the chosen topic as consistently as possible, to compare the research of different authors and find the most accurate information. The part of the study about Lithuanian schools in Daugavpils area is new. It was intended to show how the bilateral agreements worked in practice, with what kind of problems their implementers had encountered.

The goal of the study is to analyze the relations between Lithuania and Latvia in the field of education during the interwar period and to reveal their dynamics. The following three objectives were formulated in order to achieve the set of goals: To compare the conditions of education of Lithuanian and Latvian national minorities in the newly created republics; to find out how the situation in the field of education changed after the adoption of the Lithuanian-Latvian Schools Convention, which led to its termination; to analyze the situation of Lithuanian schools in Daugavpils area during the validity period of the school convention.

The following research methods were employed to reach the set goal and implement the formulated objectives: descriptive, comparative, scientific literature and reference analysis, synthesis.

The research conclusions revealed that the status of national minorities in Lithuania and Latvia was similar before the signing of the Lithuanian-Latvian Schools Convention. By signing the Convention, the number of schools had increased, they had become state schools. The situation in the field of education has not deteriorated even after the denunciation of the school convention.